

MONTECUCCOLI ÚJ HADÁSZATI ELKÉPZELÉSEI A TURENNE ELLENI HADJÁRAT FÉNYÉBEN

Néhány évvel ezelőtt, Raimondo Montecuccoli stratégiai elméleteit és politikai eszméit elemezve arra próbáltam választ találni, mi lehetett a „megsemmisítő háború” kifejezés lényege hadművészeti felfogásában. A kifejezés magyarázatát természetesen a kor sajátos viszonyai között kell keresnünk, vagyis egy olyan korszakában, amelyben a háború szükségszerűen – szinte *per definitionem* – „korlátozott” volt, így természetesen került ellentmondásba a totális háború kifejezéssel, amely aztán oly hatalmas és balszerencsés karriert futott be a XX. században.¹

A XVII. században azonban még nemhogy a fogalom nem létezett (és így az elmélet sem), de az államok lehetőségeinek keretein egyenesen túlra mutatott. A megsemmisítő háború kifejezést tehát anakronisztikus módon és önkényesen használok a jelenség megjelölésére, méghozzá azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy élesen szembeállítsam azzal a jelentéssel, amelyet a háború képviselt a XVII. században. Eszerint a háború mintegy a végső megoldást jelentette a hasztalannak bizonyuló politikai nyomásgyakorlás és a különféle diplomáciai alternatívák bukását követően, hiszen ez utóbbiak elkerülhetetlenül a legyőzött, ámde meg nem semmisített ellenféllel kötött békepaktummal végződtek, a lehető legkedvezőbb feltételek mellett.

Megsemmisítő háborúnak tehát kizárólag azt a háborút tekinthetjük a XVII. században, amely a területi, politikai, gazdasági jellegű, tehát mint ilyen, korlátozott célkitűzések elérésén jóval túlmutatva, ha nem is az ellenséges állam, de mindenképpen annak irányítási központjainak a teljes megsemmisítéséig akart elmenni, a végletekig, azaz a monarchia vagy az azt irányító hatalom pusztán hipotetikus úton megvalósuló vereségéig.

Valójában ez utóbbi felfogás csak nyomokban létezett, sőt, szinte teljesen hiányzott a kor hadászati kézikönyveiből, és legfeljebb avégett emlegették, hogy bizonyítékul szolgáljon a kor új szellemiségű hadművészetére, amely éles ellentétben állt a klasszikus világban elterjedt gyakorlattal, különösen, ha a római birodalomra gondolunk, amikor is gyakran támadtak meg egész államokat, a háború pedig mindaddig tartott, amíg a megtámadott államot tartományra nem igázták.

Az európaiak ugyan már korábban is alkalmazták – legalábbis politikai eredményei tekintetében – ehhez több szempontból hasonló taktikát az öreg kontinensen kívüli harcokban, különösen az amerikai és visszafogottabb mértékben a távol-keleti terjeszkedések során, ahol az ellenséges állam (sokszor konkrétan az uralkodó) lefejezését követően gyakran nyílt lehetőség a kolóniává vált terület teljes újrászervezésére, ám ezek a hadműveletek a római hadsereg harci szokásairól tanított klasszikus hadelmélettől jelentősen eltértek. Meglehetősen szerény haditervvel rendelkeztek, és jórészt teljes mértékben logisztika híján voltak, így szinte minden siker a kicsi hódító csapatok merészségére és az indiákkal szembeni kétségtelen technikai és katonai szervezettségbeli erejükre volt bízva.

¹ *Fabio Martelli*: Le leggi, le Armi e il Principe. Studi sul pensiero politico di Raimondo Montecuccoli. Bologna, Pitagora, 1990., különösen: 1021–1120., 1246–1485. o.; a témát újra tárgyalta *Rafaella Gherardi* – *Fabio Martelli*: La pace degli eserciti e dell’economia. Montecuccoli e Marsili alla corte di Vienna. Bologna, Il Mulino, 2009., különösen: 1–150. o.

Ehhez hasonló dolog azonban csak kivételes esetekben fordulhatott elő európai területeken. A kivételek közé tartoznak talán az emlékezetes burgundiai háborúk, amelyek elsősorban arra tanítottak meg mindenkit, hogy a vezér vakmerősége könnyen vesztét okozhatja a csata során, nemcsak az ország legyőztetését, hanem teljes megsemmisülését maga után vonva. Ez történt Burgundia hercegével, és – némiképp eltérő formában – hasonló dolog ismétlődhetett volna meg I. Sebestyén portugál király szerencsétlen kimenetelű, bukott észak-afrikai hadjárata után is.

Ezeknek a kisebb, epizódyszerű eseményeknek valójában kevés köze volt a klasszikus ókor nagy példáihoz. Minden kommentár hangsúlyozni igyekezett, hogy csak az örült-ségbe hajló vakmerősége miatt tudja az ellenség a szembenálló állam vezérét legyilkolni a csatamezőn, hiszen rendes körülmények között ez nem fordulhat elő. Még a szörnyű-séges harmincéves háború is békekötéssel végződött, pedig ott aztán végeszakadatlan sorban követte egymást a sok hatalmas és véres csata. A császári erők és a spanyolok egyértelmű vesztesként hagyták el a csatamezőt, látványos területi veszteségeket szenvedtek, és kénytelenek voltak elfogadni az európai politikai életben betöltött hatalmi szerepük drasztikus hátrébe szorulását, miközben a francia hegemonia árnyéka alatt újrarajzolódott Európa nagyhatalmi térképe. Ennek ellenére soha egyetlen pillanatra, még a legzajosabb hadi győzelem után sem ötlött fel senkiben sem a gondolat (kivéve talán néhány rendkívül radikális, kisebbségben lévő politikai csoportosulás utópisztikus elképzeléseit), hogy letörölje ezeket az ellenséges államokat Európa földrajzi térképéről.

A megsemmisítő háború tehát – pusztán hipotetikus keretek között – olyan végsőig elmenő háborúra utalhatott a XVII. században, amely azt követően is folytatni szándékozta a hadműveleteket, hogy az offenzív vagy defenzív hadjárat elérte, esetleg meg is haladta az eredeti célkitűzéseket.

A témában született írásaimon dolgozva – melyekre a fentiekben utaltam – meggyőződtem arról, hogy bár kizárólag elméleti keretek között, de Montecuccoli elképzeléseitől nem volt idegen a megsemmisítő háború stratégiai kidolgozásának és megvalósításának gondolata, legalábbis abban az értelemben, ahogyan a XVII. században ezt gondolták.

Feltételezésemben két alapvető ismeretre támaszkodtam, amelyek Montecuccoli sok művében megjelentek. Egyrészt a császár birodalmi hadseregének tábornagya többször megerősítette elképzelését, hogy növelni kell – szinte mértéktelenül, és látni fogjuk, milyen technikai jellegű korlátokkal – a hadsereg effektív potenciálját, mígnem alkalmassá válik a „nagyszabású de rövid ideig tartó háborúk” viselésére, amit a római birodalmi politika megkülönböztető sajátosságának tartott, és amelyek miatt a későbbi korok méltán irigyelhatték az ókori cézárok háborús erejét. A másik dolog az a kérdés volt, lehet-e kegyelmet gyakorolni a csata során, vagy sem. Ez utóbbi szempontból Montecuccoli álláspontja mindvégig koherensnek tűnt minden szigorúságával, hova tovább kegyetlenségével együtt, hiszen tagadta, hogy az ellenséggel szembeni kegyelemgyakorlás akár gyümölcsöző, akár legitim lehetne (különösen a császári csapatok számára).

E két elemnek az együttese, valamint a nyomtatott műveiben és kézírataiban a kérdésnek szentelt számos egyéb passzus alapján arra a következtetésre jutottam, hogy Montecuccoli figyelemmel és csodálattal tekintett a háború eme fajtájára: elsősorban azokról a háborúkról volt szó, amelyek – a szerzőt idézve szabadon – egyetlen ütközet-

ben eldöntötték államok széthullását vagy megmaradását, az ellenség szükségszerű megsemmisítésének nyilvánvaló korolláriumával együtt, különösen, ha történelmi ellenségről volt szó, amely régóta fenyegette szomszédjainak határát.

A téma kapcsán most arról a Montecuccoli vezérlete alatt folytatott hadjáratról szeretnék beszélni, amely a hadművészetben jártas kortárs, valamint a későbbi XIX–XX. századi szakemberek véleménye szerint taktikai főművévé vált. Jóllehet, Montecuccoli neve a köztudatban elsősorban a törökök fölött aratott 1664. évi szentgotthárdi győzelemhez kötődik, a tudós stratégák szinte azonnal az 1673–1675 között franciák ellen folytatott hadműveleteket értékelték a modenai hadvezér hadi tudományának csúcspontjaként.

Természetes, hogy a köztudatban nagyobb figyelmet kapott az 1664. évi győzelem, hiszen mindössze egyetlen csatában, egy létszámban jóval erősebb és addig a pillanatig – főleg szárazföldön – lényegében veretlen ellenféllel szemben vívta. Tegyük még hozzá, hogy egy kulturális és vallási szempontból oly mértékben különböző ellenségről volt szó, amely eleve lehetetlenné tette a legyőzöttekkel szembeni megértés vagy empátia legkisebb árnyékát is. A törököket a keresztény Európa természetes ellenségeként látták, így az öreg kontinens egyetlen emberként sorakozott fel Montecuccoli sok tekintetben váratlan győzelmének ünneplése és éltetése mögött.²

Teljes mértékben más jellegűek voltak a franciákkal szemben vívott csaták, melyek megannyi kétség, zavarodottság, szándékolt elhallgatások közepette zajlottak, és maga a császári udvar is ambivalensen viszonyult hozzájuk.

Az 1673., majd az 1675. évi hadjáratokban a kor legjelentősebb hadvezérei vettek részt, ennek ellenére egyik alkalommal sem került sor döntő ütközetre. Más szavakkal, Montecuccoli győzött ugyan, de csak stratégiai szempontból. Természetesen voltak véres ütközetek, látszólag bizonytalan kimenetelű csaták (különösen a két harcoló fél veszteségeinek tekintetében), és bár maguk az események egyértelmű végkimenetellel zárultak, azaz a franciák kénytelenek voltak a korábbiakban megszerzett pozícióikat feladni, a császári csapatok pedig taktikai szempontból szemmel láthatóan biztosan győzedelmeskedtek, mégsem került sor egyetlen meghatározó, hősi ütközetre sem.

Ráadásul 1674-ben Montecuccoli viták és vádak örvénylése közepette otthagyta a fővezéri posztot, visszatért Bécsbe, Souches és Lotharingiai Károly parancsnokságára bízva, hogy leszakítsák a császári birodalom tábornagya által előző évben aratott győzelmek gyümölcsét. A két tábornok ekkor váratlan vakmerőséggel benyomult a francia területekre, ahol eleinte kisebb, korlátozott sikereket értek el, melyek időleges területszerzéssel jártak, ám a francia ellentámadás során zajos vereséget szenvedtek, arra kényszerülve, hogy keserves küzdelemben megpróbálják visszaszerezni a kezdeti pozícióikat. Ezt követően a bécsi udvar minden morgása és vitája egy csapásra elült, és a következő évben ismét Montecuccolira bízta a császári hadsereg általános parancsnokságát, annak ellenére, hogy a tábornagy láthatóan vonakodott elfogadni a terhet.

A két híres hadvezér közötti döntő csatára azonban 1675-ben sem került sor. A végső ütközet előkészítése során ugyanis egy tüzérségi sortűz lefejezte a francia hadvezetést: Turenne elesett, és a vezérkar tisztjeinek nagy része is csúfos sérüléseket szenvedett.

² A szentgotthárdi csatában aratott győzelem európai vonatkozásaival kapcsolatban lásd *Martelli: Le leggi...* 911–940. o.

Természetes következménye lett a vereségnek, hogy a Napkirály visszarendelte hadserégét, s így az események sajátos összjátéka megakadályozta, hogy Montecuccoli nyílt győzelmet arathasson a nagy ellenfél fölött.

Hogy a győzelmi pálmát ki kapja meg, bizony nem volt egyértelmű a kor közvéleménye számára, amelyet a két fél ezernyi pamfletje befolyásolt mind a párizsi, mind pedig a bécsi udvarban. Pártok és klikkek érdekei feszültek erőszakosan egymás ellen mindkét fővárosban, kölcsönösen sodró sikerekként tüntetve fel a jelentéktelen kis előretöréseket, vagy – hasonlóképpen túlozva – felnagyítva az ellenség által elszenvedett vereségeket.

Ne csodálkozzunk tehát, ha elsőként katona emberek mondták ki a végső ítéletet a hadmozdulatok szakszerűségére vonatkozóan. Meghatározónak tűnhet Napóleon véleménye, aki szerint a modenai hadvezér túljárt Turenne eszén, minthogy rávette, vonuljon Elzászba, miközben ő Köln felé igyekezett.

Egy ilyen végzetes hiba – a császár szavaival élve – örök teherként telepedett volna a nagy Turenne emlékezetére is, és egy életre megpecsételte volna Montecuccoli katonai dicsőségét, annál is inkább, mivel a csel megnyitotta volna az utat a dicsőséges császári előrenyomulás előtt Koblenz irányába, amelyet aztán Bonn meghódítása követett volna, mint az első fontos lépés afelé, hogy a Rajna addig biztos francia kézben lévő ellenőrzését átvegyék, illetve hogy hidakat építsenek a folyó fölé. (Montecuccoli hívei természetesen azonnal analóg vonásokat fedeztek fel eme epizód és Julius Caesar évszázadokkal korábbi katonai vállalkozása között.)

A leginkább ideológiailag terhelt megközelítésben Nagy Frigyes porosz király láttatta a történetet. Néhány híres verssor kíséretében kijelentette, hogy Montecuccoli Németország legfőbb megszabadítója volt, aki fölülmúlhatatlan stratégiájának köszönhetően megalázta Turenne-t, és ezzel távol űzte tőlük a francia tombolást.

Érdekes azonban nemcsak a bevetett stratégia tipológiájára vagy egyes mozzanataira, a hadjárat dinamikájára koncentrálunk, hanem arra a dedukcióra is, amelyet Montecuccoli az események alakulása alapján vezetett le. Egyrésről ahogyan először megvalósította a csataterén a stratégiáját, másrésről, ahogyan ezt követően, a történetek fényében elméleti szinten módosította hadászati elemzését.

Mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy minden egyes katonai hadműveletre erőteljes politikai-diplomáciai teher nehezedett. Említettük már, hogy legalább két pártra szakadt mind a Habsburg-, mind pedig a Bourbon-udvar.

Bécsben egyértelműen a Franciaország elleni háború ellen lépett fel a nagy hatalmú miniszter, Lobkowitz, aki azok közé a politikusok közé tartozott, akik – bár a háborút magát kimondva nem ellenezték, még kevésbé adták hallgatólagos beleegyezésüket XIV. Lajos Egyesült Németalföldi Tartományokkal szembeni terjeszkedéséhez – instrumentális szempontokból előtérbe helyezték a magyar kérdést. E politikusok úgy vélték, a lázadás elég erős volt Magyarországon ahhoz, hogy először azt fojtsák el végérvényesen, így arra az időre átmenetileg kiegyezzenek Franciaországgal. A legkeresztényibb királlyal szerintük elegendő lett volna csupán diplomáciai keretek között tárgyalni a holland kérdésről, anélkül, hogy gazdasági és főleg katonai erőforrásokat vontak volna ki Magyarországról, ahol a felkelés – mondták kicsit eltúlozva az arányokat – a győzelemhez közeli állapotba ért, s ezzel a császári hatalmat veszélyeztette.

A Montecuccoli vezette ellenzéki párt, melyben a modenai hadvezér által elnökölt Udvari Haditanács számos befolyásos embere vett részt, épp ellenkezőleg érvelt, és bizony nagyobb logikai evidenciával.

A harmincéves háború csapásai után a császári hatalom gyorsan pusztá birodalomná (*Reich*) olvadt, és csak a második Északi háború során, a brandenburgi nagy választófejedelemmel és a Hollandiával kötött szövetségen keresztül sikerült valamit visszaszereznie a császár (*Kaiser*) presztízséből.

A német fejedelemségek közül már sokan tekintettek bizakodón a császárra, többen azok közül is, akik eredetileg a mainzi választófejedelem által kezdeményezett Rajnai Szövetséghez húztak, amely rövid idő leforgása alatt a Napkirály hatalmának előretolt állása lett német földön. A francia hatalom a német fejedelmek többsége számára veszélyforrást jelentett, és sokan az eredetileg Habsburg-ellenes álláspontjukat feladva, a bécsi udvar támogatásának többé-kevésbé nyílt keresésébe fogtak.

Ha tehát a császár nem lépett volna közbe Hollandia védelmében, a Napkirály hegemóniáját többé semmi nem akadályozta volna német földön. Bécs minden szövetségesét elveszítette volna, köztük azokat is, akik gyengeségükből adódóan csak most kezdték keresni a császári udvar támogatását, mind pedig azon kevesek, akik – kezdve Brandenburggal – egyébként önálló katonai fellépésre is képesek lettek volna.

Végül, ha Hollandia mérhetetlen pénzügyi forrásai a párizsi udvarba kerültek volna, amely már anélkül is hatalmas kincseket halmozott fel, többé semmi nem akadályozta volna meg, hogy Franciaország egész Európa fölé kiterjessze hegemóniáját.³

Brandenburg, az Egyesült Tartományok helytartója (*Stadtholder*) és természetesen Spanyolország is támogatta a háborút. Spanyolország érezte a közvetlen veszélyt Flandriában. És ott volt még a Reich több kisebb fejedelmének a jóváhagyása, még ha a francia megtorlástól való félelmükben jórészt informális módon is. Nem megfelelni ilyen elvárásoknak totális összeomlást jelentett volna a császárság számára, azt kockáztatva ezzel, hogy az osztrák ház elveszíti hitelét egész Európában, és hamarosan magát a császári címet is, amelyre a franciák már eddig is annyira óhajtoztak, egyelőre mindhiába.

Ne feledjük továbbá, hogy a magyarok épp XIV. Lajos személyében találták meg a legfőbb, ha nem egyetlen támogatójukat, legalábbis pénzügyi és politikai szempontból. A Napkirály legyőzése tehát egyben a magyar kérdés azonnali és hathatós megoldását is jelenthette.

A két álláspontot nem lehetett volna ettől egyértelműbben szembehelyezni egymással, ráadásul mindkettőben explicit módon ott volt a klasszikus „korlátozott háború” szándéka. Még a háború támogatói is meglehetősen behatárolt célokat tűztek ki: egyrészt meg akarták menteni az Egyesült Tartományokat, hogy ezáltal megakadályozzák a több évszázados francia hegemónia kialakulását a kontinensen, másrészt – messze nem másodlagos eredményként – újból vissza szerették volna állítani a császár hagyományos szerepkörét, mint a német területek egyetlen és legfőbb védelmezőjét.

Mindezeket a célokat könnyedén el lehetett volna érni, ha létrehoznak egy Hollandiától Spanyolországon át Brandenburgig terjedő hatalmas szövetséget, amely megállíthatta, sőt hátrálásra készíthette volna XIV. Lajos csapatait a harcmezőn.

³ *Martelli: Le leggi... 1123. sk. o.; lásd még: Gherardi – Martelli: La pace degli eserciti... 129. sk. o.*

Eltekintenék most e hadjárat különböző, egyébként jól ismert és a történészek részéről számos alapos elemzést szülő mozzanatainak részletes ismertetésétől.

Amikor Montecuccoli átvette a császári seregek parancsnokságát, a hadsereg jórészt veterán csapatokból állt, amelyek az Északi háború kemény ütközeteiben és a törökellenes hadjáratban edződtek. Ezek alkották annak az állandó hadseregnek a meglehetősen testes magját, amelyet Montecuccoli kitartóan sürgetett a császári udvartól, és amelyet több mint elfogadható pénzügyi megfontolásokból Lobkowitz erősen ellenzett.⁴

Montecuccoli tehát nem egy felkészületlen, szedett-vedett hadsereg élére állt, mint ahogyan ez korábban már többször megesett a császáriakkal, hanem – ahogyan több kortársa is megjegyezte akár az egyik, akár a másik oldalon – egy erőteljes, a franciákban félelmet kelteni képes haderő élére.

A szemben álló csapatok méreteiről nehéz bármit is mondanunk, az adatok attól függően változnak, hogy milyen forrásból származnak. Pusztán valószínűsíthető számadatok alapján úgy véljük, a császári és francia csapatok legfőbb ütközetei során ez utóbbiak valamivel nagyobb létszámú fölényben voltak, de a különbség nem volt különösebben számottevő.⁵

Európa figyelme mindenekelőtt arra a tényre összpontosult, hogy a kor legtekintélyesebb hadvezérei szálltak harcba egymással. A franciák részéről elsősorban Condé, Rocroi hőse, akinek a különböző politikai és személyes események – melyek miatt eleve kudarcra volt ítélve – az évek alatt elhomályosították a dicsőségét, de neve örökre bevésődött a hadtörténeti krónikákba. A Napkirály inkább Turenne-re bízta a hadseregét, a verhetetlen tábornokra, aki közel járt ahhoz, hogy kora legnagyobb hadvezére legyen. Persze Montecuccoli is hatalmas hírnévnek örvendett: sikerrel vezette a császári csapatokat az Északi háborúban, és mindenekelőtt elsöpörte a törököket Szentgotthárdnál.

A két ember 1648-ban egyszer már szembekerült egymással, amikor Turenne elfoglalta Lauingent, átkelt a Dunán, és legyőzte a csatában elesett Holtzapel császári haderőit. A fiatal Montecuccolira várt a feladat, hogy újrarendezze a legyőzött hadsereg sorait, és a csodával határos módon sikeresen véghez vigye az elszakadó hadműveletet, amelynek köszönhetően a sereg megmenekülhetett a teljes pusztulástól. Maga Turenne is elismerte ellenfele ügyességét, mondván „nem lehetett volna jobban irányítani, mint ahogyan tette ama visszavonulás során”. Két olyan ellenfélről volt tehát szó, akik összemérték már kardjuk erejét, és akik köztudottan kölcsönösen tisztelték egymást. Az európai közönség joggal tekintett tehát az előttük álló eseményekre, mint a „titanok ütközetére”, hatalmas és véres csatákat várva tőle.

Az igazat megvallva egyetlen ilyenre került csak sor, de – mint említettük – a kimenetele ennek is bizonytalan maradt, még ha lényegét tekintve inkább a császáriaknak volt is kedvező, stratégiai szempontból pedig egyértelműen számukra volt gyümölcsöző, lévén, hogy az ütközet után a franciák azonnali visszavonulásra kényszerültek.

Montecuccoli győzelmének titka egyébként a támadások és ellentámadások folyamatos váltakozásában rejlett, amire azért volt lehetősége a modenai hadvezérnek, mert –

⁴ *Gherardi – Martelli: La pace degli eserciti... 115. o.; Martelli: Le leggi... 500–886. o.*

⁵ *C. J. Ekberg: The Great Captain's greatest mistake: Turenne's german campaign of 1673. Military Affairs, XLI (1977). 3. 144 sk. o.; lásd még Archives de la guerre, Párizs, A1 110., 154., 224., 347.; Archivio di Stato, Modena, ASE Avvisi di Vienna, 17 agosto 1673.*

határozott parancsokat adva és közben vasfegyelmet tartva – a harcmezőn különböző geometriai alakzatokban tudta felállítani seregét. Ezekről az alakzatokról egyébként ő maga is büszkén írt hadművészeti értekezéseiben, bár a mai olvasó számára túlságosan is tökéletesnek, már-már absztraktnak tűnnek.

Különösen a '73-as hadjárat bizonyította be, milyen zseniálisan és erőteljesen tudta a hadmozdulatokat a csatatéren végrehajtani, olyannyira, hogy még a kivételes tehetségű hadvezért, Turenne-t is folyamatos visszavonulásokra kényszerítette, így ellensúlyozva, hogy korábban nem került sor nyílt ütközetre. Később újra találkozott a két hadvezér, immár távol a helytől és az alapvető stratégiai pozíciók birtokában, ami arra készítette a vereségtől fenyegetett franciákat, hogy az ellenkező irányba mozogjanak, jelentős területeket engedve át az ellenfélnek.

Ez volt tehát Montecuccoli hadjáratának a menete. Miután először elkerülte a francia hadsereg által felkínált nyílt csatát, üldözőbe vette őket, pozícióról pozícióra haladva előnyt csikart ki, s eközben visszavonulásra kényszerítette Turenne-t, megszabadítva a német területet a francia seregek zavarba ejtő jelenlététől.

A csatamezőn – újabb adalék a korlátozott háború fogalmához – jogszolgáltatási problémák ezrei bonyolították a kérdést az egyes német fejedelmek kiváltságai miatt. Sokan közülük, annak ellenére, hogy a császári erőkkel szimpatizáltak, nem adták beleegyezésüket a területeiken való áthaladásra, mert félték a franciák megtorlásaitól, ha esetleg mégis ők kerültek volna ki győztesként a háborúból. Több kisebb állam egyszerűen a semlegességi jog mögé burkolózott, és miközben a vesztfáliai és a Cleves-i békére hivatkoztak, nemcsak a felülkerekedő hadsereg bosszújának elkerülése, hanem a szövetséges, baráti területeken végigvonuló csapatok nyomában járó szokásos rablások, bűncselekmények, pusztítások és fosztogatások elkerülése végett is elzárkóztak az együttműködés elől.⁶ A Montecuccoli által megkövetelt és Gusztáv Adolf svéd király stratégiai példája nyomán kidolgozott vasfegyelem tehát nem ért semmit a helyi fejedelmek aggodalmaival szemben, akik sokkal nagyobb biztonságban érezték magukat a semlegességi jogok védőszárnyai alatt. Ráadásul a nagyhatalmak – köztük Franciaország – sem akarták elsőként magukra vállalni a vesztfáliai rend megsértésével járó erkölcsi és politikai terhet.

Németországban különleges stratégia alkalmazása volt formálódóban, a két vetélytárs pedig kitűnt ebben a művészetben. Condé a háttérben maradt, közbeavatkozásai egyre kevésbé voltak építő jellegűek, legalábbis addig nem, amíg Montecuccoli szövetséges katonai gépezetével kellett megütköznie. Jóval hatékonyabban működött Turenne, akcióit azonban eredményesen blokkolta Montecuccoli, és visszavágásainak köszönhetően végül sikerült megállítani, majd meghátrálásra kényszerítenie az ellenséget.

A két sereg közvetlen összecsapásai gyakran csak kisebb egységeket érintettek, az előőrsöket vagy a háttvédeket, és ebben a felőlrlő taktikában egyértelműen Montecuccoli volt a jobb. Mindig a franciák voltak meglepve, és mindig ők húzták a rövidebbet.

Turenne kénytelen volt tehát folyamatosan pénzt és újabb csapatokat könyörögni XIV. Lajostól. Ám a háború folytatását a párizsi udvarban is többen ellenezték, élükön Louvois-val, a híres pénzügyminiszterrel, aki egyre kevésbé volt hajlandó újabb pénzforrásokat felszabadítani a már egyébként is meglehetősen költséges hadjárat finanszírozá-

⁶ *F. Martelli: Le leggi... 1280. sk. o.*

sára. A francia seregek gyors hollandiai sikerei lassan kezdték megmutatni fonák oldalukat: a Napkirály csapatai egy helyben toporogtak, és ahogy a figyelem, úgy a szükségesség vált katonai utánpótlások is mindinkább német föld irányába fordultak.

Az Egyesült Tartományok helytartójának ekkor lehetősége nyílt, hogy felajánlja a császári és brandenburgi erők német földön való megsegítését. A francia nyomás csökkenni kezdett Flandriában, így a spanyol csapatok is ugyanígy tehettek. A franciák elsöpörő holland előretörésével kezdődő háború, amelyet csak az orániai herceg által szorgalmazott gát megnyitása tudott lassítani, immár német háborúvá változott.

Montecuccoli rákényszerítette a franciákat, hogy ide áramoltassák tartalékaik jelentős részét, először lassítva, később teljesen összezavarva ezzel az Egyesült Tartományok területein végzett hadműveleteiket. Német területen szintén diadalmaskodni látszott stratégiája. Úgy tűnt, Turenne képtelen előre kitalálni Montecuccoli húzásait, és egyre másra vesztette el meghatározó hadállásait. Hadserege továbbra is támadásoknak volt kitéve, amelyek ha nem is voltak meghatározóak, mind Montecuccoli győzelmével végződtek. Egyetlen nyílt terepen lefolytatott csata kimenetele maradt bizonytalan a számszerű adatok tekintetében, stratégiai szempontból viszont kétségkívül a franciák maradtak alul, hiszen további hátrálásra kényszerültek.

Miután a Rajna vidéke felszabadult tőlük – természetesen jelentős mértékben köszönhetően a brandenburgi nagy választófejedelem győzelmeinek is – két lehetőség maradt nyitva: vagy a holland és spanyol csapatok számára meghatározó támaszhadműveletbe kezdenek, vagy ez utóbbiak támogatásával előretörnek, és francia területeket szállnak meg. Montecuccoli azonban egyik megoldást sem választotta, sőt inkább azon volt, hogy megakadályozza Turenne csapatai előtt a visszavonulás útjának elvágását. Még drasztikusabbnak tűnt azonban az a döntése, hogy nem egyesítette saját erőit a nagy választóval, pedig a két csapat egyesítése olyan erőfölényt jelentett volna a franciákkal szemben, amely végre lehetőséget adott volna a nyílt csatára.⁷

A Turenne fölött aratott váratlan győzelem babérjával a birtokában, és a gyülekező fekete felhőkkel a feje fölött, hiszen a császár akaratával szegült szembe, amikor nem volt hajlandó a brandenburgiakéval egyesíteni a saját erőit, Montecuccoli lemondott a hadsereg vezetéséről, és meglehetősen bagatell kifogások kíséretében visszatért Bécsbe. Ettől kezdve Montecuccolinak a csatátér és főváros közötti ingadozásait nem elsősorban a stratégiai megfontolások, mint inkább a szükség határozta meg. Udvari jelenlétével tompítani akarta ellenségei vádjait, sőt megpróbálta saját magukkal szembe fordítani őket, így akarván végleg lerendezni a császár kegyeinek megszerzéséért már jó ideje versengő két párt közötti vitát.

Az udvaron belüli klikkek közötti csatározások fényében a két párt pamfletírói kihegyezték tollaikat, és az árulás szó gyorsan elterjedt a kor politikai szótárában. Montecuccoli Lobkowitzot vádolta árulással, mert – elmondása szerint – titokban tárgyalásokat folytatott Franciaországgal, sőt önkényesen megváltoztatta magának a császár-

⁷ Archivio di Stato, Modena ASE, Avvisi di Vienna, marzo-aprile 1613. A témában összegyűjtött archívum: Letterati, cs. 38. fs. 5; Carteggio di osservatori e di agenti estensi presso corti, uo. b. 49.; Memoires du Maréchal de Villars. In: Memoires pour servir à l'histoire de France. Paris, Didot, 1887. XV. 4 sk. o.; Relazioni degli andamenti e successi dell'armata spedita nell'Impero.... *Archivio Storico Italiano*, 1847 (V). 188. sk. o.; lásd még: *F. Martelli: Le leggi...* 507–508. o., 189. jegyzet.

nak a parancsait is, arra kényszerítve ezáltal Montecuccolit, hogy a háború látszata alatt visszafogott politikát folytasson, holott ez nem egyezett eredeti szándékával. Lobkowitz, Montecuccoli csatáterein mutatott érthetetlen magatartására utalva (nevezetesen, hogy elmulasztotta a saját seregét a brandenburgiakéval egyesíteni), szintén megvádolta Montecuccolit azzal, hogy Franciaország zsoldjában áll. Lobkowitz, aki eredendően élesen ellenezte a háború ötletét, a birodalmi hadsereg tábornagyát azzal a váddal illette, hogy nem csak kedvezett a Napkirálynak, de valójában annak szolgálatában is állt (100 000 dukátért), mintha Montecuccoli háború melletti érvelése az udvarban csupán feledhető epizód lett volna.

Jegyezzük meg azért, hogy – a témában született tanulmányok fényében – természetesen sem Montecuccoli, sem pedig Lobkowitz esetében nem beszélhetünk tényleges árulásról. A politikai csatározás eme két főszereplője valójában két, egymással tökéletesen ellentétes tervvel a tarsolyában próbált meg a császár ügyében cselekedni.

Lobkowitz valóban folytatott titkos tárgyalásokat Gremenville-lel, azaz a párizsi udvarral, és ezekről tényleg elfelejtett beszámolni úgy a minisztereknek, mint a császárnak, a találkozások célja azonban nem az árulás, hanem egy grandiózus terv megvalósítása volt, bár Montecuccoli a maga részéről ezt teljességgel „földtől elrugaskodottnak” ítélte. A Napkirály ugyanis azt ajánlotta Lobkowitznak, hogy tekintettel a hamarosan bekövetkező spanyol trónváltásra, támogatni fogja annak a bécsi koronával való egyesülését. I. Lipót vagy fia voltak ugyanis a madridi trón várományosai, és XIV. Lajos azt ígérte, hogy, ha kell határozott francia katonai fellépéssel is nyomást gyakorol a spanyolokra az ő megválasztásuk érdekében. Lobkowitznak cserébe garantálnia kellett XIV. Lajosnak a holland kérdésben való császári semlegességet. Még csak feltételezni sem tudjuk, miféle hihetetlen naivságtól vezéreltetve gondolta Lobkowitz, hogy Lajos – ha egyszer Hollandia ura lesz – betartja majd ígéretét, hiszen Európa leggazdagabb és leghatalmasabb uralkodójaként semmiképp sem hagyhatta volna, hogy unokatestvére és örök ellensége, Lipót a madridi trónra ülve ellensúlyozza a mérleg nyelvét. Magánírásaiban Lobkowitz bizonyos garanciákat emlegetett, amely a pápai államon keresztül érkezett volna: vonzó, ám gyenge lábakon álló perspektíva annak a tényleges hatalomnak az ereje fényében, amelyre a Napkirály azonnal szert tehetett volna.⁸

Másrészről Montecuccoli egészen biztosan nem állhatott a franciák zsoldjában, hiszen ők voltak azok, akikkel folyamatosan küzdött, és akiket úgy állított be Lipót előtt, mint a birodalom legfőbb ellenségeit, mint akiktől még a törököknél is jobban kell félni. Valójában az ok, amiért Montecuccoli nem engedelmeskedett a császárnak, egyszerre volt katonai és politikai jellegű. Egyrészt, bár erős és tapasztalt hadsereg állt szolgálatában, amely már megmutatta, mire képes, mikor Németországban legyőzte Turenne-t, tisztában volt vele, hogy elég gyenge, azaz tehetetlen logisztikai apparátusra számíthat, amely elégtelen lett volna egy francia területen vívott hatékony háborúhoz. Azonban még fontosabbak voltak a politikai megfontolásból született érvek. A hadjárat fejlődése miatt gyorsan megjelentek német területeken a holland és főleg spanyol kontingensek, akiknek célja a császári csapatok megsegítése volt.

⁸ *F. Martelli: Le leggi... 1280–1445. o.; Gherardi – Martelli: La pace degli eserciti... 129. sk. o.*

Montecuccoli mindig is nyomatékosította a császárhoz intézett memoárjaiban a madridi udvar abszolút megbízhatatlanságát, minisztereinek – esetleg magának a királynak – a hajlandóságát, hogy pusztán instrumentális értelemben használják a birodalom pénzforrásait, egyoldalú előnyöket csikarva ki a maguk számára, hogy aztán a bajban majd magára hagyják a császáriakat.

Montecuccoli tehát, összhangban több német fejedelem elképzelésével, nem tartott igényt az ibér erők további jelenlétére a Birodalomban, hiszen még túlságosan élénken élt a tragikus események emléke az ottaniakban. (Néhány rendelkezésünkre álló dokumentum alapján láthatjuk, mekkora energiával és milyen megvető határozottsággal hajtották végre Montecuccoli tábornokai a parancsokat, miközben katonai kíséret alatt kivonultak a holland és spanyol erőktől szabaddá lett német területekről.⁹) Bizonyos stratégiai változtatások váltak tehát szükségessé mind a spanyol parancsnokság hatékonyságának hiánya miatt, mind pedig a madridi korona mindenféle homályos cselszövései miatt, amelyeket a háttérben sejtett.

De volt még más is: Montecuccoli úgy vélte – és talán joggal – hogy a franciák egyfajta forradalmi folyamatot indítottak volna el az öreg kontinensen. Egyik szövetségeseinek, Windischgratznek a kapcsolatai biztosították volna számára, hogy több francia királyságbeli tartomány hajlandó legyen fellázadni a király ellen, ha megindul az invázió, ráadásul sokan a hugenották közül is csatlakoztak volna hozzájuk.¹⁰ Nem mintha Montecuccoli szerint XIV. Lajost le lehetett volna taszítani a trónjáról, egyszerűen nem szerette volna, hogy a Napkirály birodalmának mégoly kis területén is táboroznia kelljen, tehát védelmeznie azt a helyi lázadók segítségére szorulva, különösen, ha a háttérben vallási okok húzódtak meg.

De engedtessek meg ezen a ponton egy kis kitérő. Montecuccolit mindig is végtelenül nyugtalanította, ha politikai kérdésekbe vallási jelenségek vegyültek. Egyként félt a „fegyveres” és „fegyvertelen prófétáktól”. Először is vitatta, hogy a vallás törvényes eszköz lenne birodalmak terjeszkedéséhez, hiszen még azok részéről is ellenőrizhetetlen érzelemlről volt szó, akik életre hívták az emberekből. Mohamed hatalomra kerülése, mely oly kedves téma volt a kor libertinus szerzői számára, többször visszatérő téma volt Montecuccoli írásaiban is. Szerinte a kereskedő sohasem válhatott volna egyetlen nagy birodalom „uralkodói székének” aspiránsává sem, ha nem tudta volna a maga javára fordítani a tömeg vallási fanatizmusát.¹¹

Mellőzve most minden további okfejtést, a témában született tanulmányok fényében jelzem, Montecuccoli gondolata vallási tekintetben igen közel állt a művelt libertinusok álláspontjához, akiknek műveit nemcsak olvasta, de többjükkal közülük – például Brusonival – baráti kapcsolatban állt.¹² Ebben a perspektívában tekintve a vallás, mint a

⁹ Relazione degli andamenti. i. m. 188–190. o.; Archivio di Stato, Modena, ASE, Archívum a témában: Letterati, cs. 36, fs. 5.

¹⁰ L'imperatore e l'impero tradito, da Chi, e come. Venezia Ciera 1682. 18. sk. o.; *F. Buonvisi*: Nunziatura a Colonia. (Fonti per la Storia d'Italia, Roma Istituto Storico Italiano per l'età moderna e contemporanea.) Roma, 1950. I. 376 sk. o., II. 409–410. o.

¹¹ *R. Montecuccoli*: Della guerra col turco in Ungheria. In: *Le opere di Raimondo Montecuccoli*. Roma, 1988. (SME) I. 487 sk. o.

¹² *F. Martelli*: *Le leggi... 379–493. o.*; *Gherardi – Martelli*: *La pace degli eserciti... 38–64. o.*

politikai étellel összeegyeztethetetlen és lármás faktor jelenik meg. Inkább lelkiismereti fórumnak kellett volna lennie, amely elméletileg többfelekezetű is lehet, kívül esvén egyes emberek spontán elkötelezettségén, hogy erőszakosan lépjenek fel a hasonló kontextusban, vagyis a saját vallási identitásukat az intézményekkel való kapcsolatukra vetítsék ki. Ha egyszer elkezdődne a fejedelmek államhoz kötődő központi hűségének feldarabolódási folyamata, ahogyan történt az Egyesült Tartományok esetében, Montecuccoli szemében – sok libertinus szerző gondolatához hasonlóan – a vallás hatalmi vagy ellenhatalmi eszközzé vált volna, amely akár ilyen, akár olyan formában, de megengedhetetlen és nehezen kontrollálható volt. Ha a fejedelem ehhez az eszközhöz nyúlna – írja Montecuccoli – a fegyver kicsúszna kezei közül, és saját maga ellen fordulna, hogyha viszont az alattvalók használnák, igen hamar alávetve találnák magukat valamely vallási vezető által gyakorolt teokratikus hatalomnak.¹³

A Windischgratz által felvetett esetleges monarchia-ellenes lázadás akár a hugenoták, akár néhány francia tartomány előkelőségeinek képviselői részéről nem jelentett elégséges motivációt Montecuccoli számára, hogy erre alapozva belekezdjen az ellenséges területek megszállásába, és főleg elfoglalásába. Az ő szemében a lázadók és árulók csak rövid ideig használható mellékes eszközök voltak, akiket gyakran tudatosan küldött a vérfürdőbe, de sohasem fogta fel őket úgy, mint bármely katonai hadjárat alapjait vagy támaszait, még kevésbé egy olyan potens birodalom akárcsak korlátozott és részleges elfoglalásának az alapjaiként, mint amilyen Franciaország volt.¹⁴

Más szóval, Montecuccoli félt, hogy a győzelem okozta eufóriában és ama tény hatására, hogy a Napkirály birodalmának határterületeinél élő fejedelmek kinyilvánították készségüket, hogy átálljanak a birodalmi erőkhöz, a császár belebonyolódik majd valami vallásos mellékízű háborúba, arra kényszerülve esetleg, hogy messzi idegen területeken védekezzen, a helyi lázadó csapatok bizonytalan és hatástalan segítségére támaszkodva, amelyekben ráadásul egyáltalán nem volt szabad megbízni.

Jegyezzük meg továbbá, hogy Montecuccoli politikai teológiájában magának a lázadásnak a fogalma is a legrosszabb bűnök szintézisét jelentette, amellyel szemben – meglátása szerint – a monarchiáknak kötelességük volt kölcsönös támogatást nyújtani lázadás esetén.¹⁵

Idézzük végül azokat a passzusokat, amelyekben azt tanácsolja, vegyék igénybe az árulók szolgálatait, de nem információszerzés végett, hanem azért, hogy kiküldjék őket az ellenséges csatamezőre, leleplezve ezzel kettős játékukat, és így zavart, félelmet, pánikot és bizalmatlanságot szítva az ellenséges sorokban. Ugyanez vonatkozik a lázadókra is: bármiféle politikai, vallási vagy anyagi megfontolások álljanak is a háttérben, nem szabad strukturális értelemben alkalmazni őket, csakis az ellenség ellentámadásának megnehezítésére. Más szóval fogalmazva – elnézést a kemény kifejezésért – „ágyútöltelékként” kell őket használni, hogy megnehezítsék az ellenség dolgát a területek visszafoglalásában vagy akár csak az átvonulásban.

¹³ F. Martelli: *Le leggi...* 493–766. o.

¹⁴ R. Montecuccoli: *Trattato della guerra*. In: *Le opere di Raimondo Montecuccoli*. i. m. I. 247. sk. o., például 264 sk. o.

¹⁵ F. Martelli: *Le leggi...* 651. sk. o.

A logisztikai jellegű premisszákat tehát egybeestek a politikai természetű megfontolásokkal, amelyek végül is óvatosságra intették Montecuccolit, ez az óvatosság pedig el-
lenkezett a császár parancsaival, ráadásul soha sem tudta volna betartani, ha csapatait
egyesítette volna a nagy választófejedelem csapataival.¹⁶

A választófejedelem már az Északi háború során azzal fenyegetett, hogy folytatja el-
lenségeskedését a svédek ellen egyedül, és csak akkor mondott le szándékáról, amikor
Párizsból elég határozott figyelmeztetést kapott: amennyiben Brandenburg folytatja a
háborút, fejedelmét a vesztfáliai béke felforgatójának nyilvánítják, a francia csapatok
pedig megszállják területét.¹⁷ Ha ez a hadvezér is felsorakozik a császáriak csatasorába,
egy Turenne visszavonulóban lévő seregére mért súlyos vereség esetén végleg elbillent-
hette volna a mérleg nyelvét, a francia területek gyors megszállásának kedvezve. Ekkor
semmi oka nem maradt volna Montecuccolinak, hogy figyelmen kívül hagyja a császár
pontos parancsait, hiszen Lipót is hajlamos volt megrészegülni a pillanat hozta váratlan
sikerektől, miután szertefoszlani látszott a franciák verhetetlenségének mítosza.

XIV. Lajos és tábornokai verhetetlenségének mítosza egyébként egész Európában
előre nem sejtett és erőteljes átértékelésen ment keresztül. Volt rá ok, hiszen a rendsze-
rint kigúnyolt, mert oktanul gyengének tartott I. Lipót, akiről az a hír járta, hogy a saját
birodalmán sem tud uralkodni, először érezhette, hogy elérkezett a pillanat, amikor visz-
szájára fordíthatja a helyzetet.

Mindezt Montecuccoli nem fogadta el, sőt – mint láthatjuk majd – nem riadt vissza a
különböző kis hazugságoktól sem, csak hogy a saját politikáját fenntarthassa. A bran-
denburgiakkal való egyesülés azonban, amire Montecuccolinak a császár határozott uta-
sítást adott azzal a céllal, hogy Turenne nyomában járjon egészen Franciaország belsejé-
ig kísérve és a lehető legtovább előre hatolva, mindezt veszélybe sodorta volna. Francia-
ország egy részének megszállása, a Napkirály elkerülhetetlen ellentámadásának kivédése
Montecuccoli számára mind katonai, mind pedig politikai szempontból elfogadhatatlan
volt. Egy esetleges vereség a francia földön igazi törést jelentett volna, nem beszélve ar-
ról, hogy veszélybe kerülhetett a nagy türelemmel megteremtett német egyensúlyhelyzet,
az új szövetségesek politikája, valamint a korábban a *Reich*-beli francia térnyerés eszkö-
zét jelentő Rajnai Szövetség befolyásának visszaszorulása.

Kijelenthetjük tehát, hogy a reálpolitika iránt különösen fogékony Montecuccoli épp a
lojalitása miatt nem engedelmeskedett a császárnak, inkább Bécsbe futott, hogy személyes
pozícióját és tágabb összefüggésekben vizsgálva, a saját politikai gondolkodását mentse.

Ezen a ponton elkerülhetetlenül utalást kell tennem korábbi írásaimra, amelyekben azt
vizsgáltam, hogyan védekezett Montecuccoli Bécsben a személyét ért vádakkal szemben.¹⁸

Mikor megérkezett a bécsi udvarba, mindenekelőtt a tények finoman fogalmazva is
fantáziadús rekonstrukcióját adta elő védekezésképpen. Először is, szerinte megleheto-
sen általános parancsokból kellett kiindulnia, amelyek óvatosságra intették, elsősorban,
hogy ne tegye kockára egyetlen csatában a rábízott erős hadsereget – mindez megfélelni
látszik a valóságnak.

¹⁶ R. Montecuccoli: Della guerra col turco in Ungheria. i m. 432., 448., 454. sk. o.

¹⁷ Urkunden und Actenstücke zur Gesch. des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Berlin, Stadt. Ed. 1864–1887. VII. 307. sk. o.; VIII. 390., 423. sk. o.

¹⁸ F. Martelli: Le Leggi... 1280., 1368. sk. o.

Mint láthattuk a bécsi udvarban szinte egyensúlyi helyzetben volt a háborúpárti és a Napkirállyal inkább egyezsége hajló párt, így Montecuccolinak minden politikai erejét, sőt, még az Udvari Haditanácson belüli szövetségeseinek a befolyását is latba kellett vetnie, hogy meggyőzze Lipótot, szánja rá magát az akkor még vakmerőnek, sőt mi több, hazardírozónak tűnő lépésre. Szinte elkerülhetetlenné vált ebben a helyzetben, hogy a császár óvatosságra intse a birodalmi hadsereg tábornagyát, megfelelően annak, amit Lipót maga is folyton ismételtetett a háború első hónapjaiban.

Mindez tehát elfogadható volt. Az már viszont, amit Montecuccoli ezt követően hozott fel a maga védelmére, teljességgel valószínűtlennek hatott. Azt állította ugyanis, hogy a franciák fölött aratott első fontos győzelmek után új parancs érkezett Bécsből, amelyben nemcsak megerősítették a tökéletes óvatosság vezette stratégia kívánalmát, hanem – épp ennek a célnak megfelelően – mindenáron elkerülendőnek ítélték a brandenburgi erőkkel való újraegyesülést.¹⁹

Montecuccoli állítása szerint ez utóbbi parancs magának a császárnak az aláírásával érkezett. Ő tehát nem tett mást, mint alkalmazkodott a *Kaiser* elhatározásához. Lipót természetesen tisztában volt azzal, hogy Montecuccoli a parancsral ellentétes értelemben cselekedett, így a tábornagy kénytelen volt a következőképpen kimagyarázkodni előtte: a Bécsből érkezett parancsokat felcserélték, márpedig egyetlen olyan ember volt, akinek lehetősége volt erre, ő pedig nem volt más, mint a nagy ellenfél, Lobkowitz, akinek Franciaországgal szembeni szimpátiája már régtől ismert tény volt.

A modenai hadvezér tehát jóhiszeműen cselekedett, amikor megálljt parancsolt csapatainak, holott készségesen csatlakozott volna a nagy választófejedelemhez, hogy együttes erővel támadják meg Turenne-t. Az egyetlen dolog, amiben vétkezett, hihetetlen naivsága volt. Montecuccoli érvelésének végső konklúziója szerint tehát Lobkowitz változtatta meg az üzeneteket, egyenesen meghamisítva a császár aláírását, így hát nem őt, hanem épp a híres minisztert kell árulással vádolni. A két tábor közötti összecsapás természetesen erőszakkal és drámai feszültséggel teli volt, a vita végkimenetele viszont, a körülmények szerencsés együttállásának köszönhetően, határozottan Montecuccolinak kedvezett.

Fontos kiemelni Montecuccoli kijelentéseinek hamisságát. Ahogyan a rokonához maximálisan hű és azokban a hónapokban épp Bécsben tartózkodó jezsuita Carlo Antonio Montecuccoli levelezéséből is kiderül, a modenai hadvezér jó ideje informálva volt a császár szándékai felől, mely szerint egyesítenie kell majd csapatait a brandenburgiak seregével, hogy együtt szállják meg Franciaországot. Carlo Antonio természetesen – persze nem teljesen explicit módon – védelmére kelt a birodalmi hadsereg tábornagyát óvatosságra intő érveknek, sőt határozottan osztotta a véleményét, és világosan kérte az eget, hogy adjon elég erőt rokonának, hogy legyen ereje ellenállni a Bécsből érkező nyomásnak. A levelezés jól bizonyítja, hogy a birodalmi hadsereg tábornaga kettős információkat küldött a csatamezőről. Míg Carlo Antoniónak az egyetlen nyílt csatával kapcsolatban egyértelmű győzelemről számolt be, addig – ezzel szinte teljesen egy időben – a bécsi udvarba egy másik jelentést küldött, amelyben minimalizálni próbálta a

¹⁹ Archivio di Stato, Modena, ASE, Avvisi di Vienna, settembre 1674; marzo 1674; gennaio 1673; uo. ASE, Carteggio di osservatori e di agenti estensi presso corti, b. 99; L'impero e l'imperatore tradito ... i. m. 55–68. o.

csata jelentőségét, bizonytalan kimenetelű ütközetként írva le, s csak a franciák ütközet végi visszavonulásáról számolva be.²⁰ További bizonyítékot szolgáltat a milánói Szenátus elnökének, Aresének a levelezése, aki szintén Montecuccoli egyik közeli embere volt, és mint ilyen folyamatosan rendelkezett információkkal a Madridból és Bécsből érkező diplomáciai utasításokról. Aresének is tudomása volt a stratégiai álláspontok közötti összeütközésről, és hogy a véghezvitt jelentős győzelmek ellenére Montecuccoli inkább a német terület fölötti ellenőrzés mellett tartott ki, ezzel elutasítva, hogy a császár meggondolatlanságától kényszerítve – mintegy kalandor módjára – bizonytalan kimenetelű, nagyobb katonai hadjáratba kezdjen.

A szóban forgó levelek, amelyek egyébként utalnak Montecuccoli sürgönyeire is, jóval hamarabb születtek az állítólagos császári rendeletnél, amelyre Montecuccoli hivatkozott annak igazolásakor, miért döntött amellett, hogy mégsem egyesíti hadseregét a brandenburgi csapatokkal. De legfőképpen pedig – a fenti dátumot követően is – mind Arese, mind pedig Carlo Antonio Montecuccoli szilárd meggyőződésükről tesznek tanúbizonyságot, hogy a birodalmi hadsereg tábornagyára és csakis rá vár a feladat, hogy magára vegye a császári döntéseknek való ellentmondás súlyos terhét, ezáltal akadályozva meg az esztelen francia földi kalandot.²¹

Raimondo Montecuccoli tehát jól tudta, mit parancsolt az uralkodó, és a későbbiekben az egyetlen lehetséges mentegetőzéssel hozakodott elő, hogy ne derüljön ki mindaz, amit máshol írt, vagyis hogy azért volt szükség a császárnak való engedelmesség elmulasztására, hogy ezáltal jobban szolgálhassa, és azért kellett ellentmondania a *Kaiser* döntéseinek, sőt parancsainak, hogy így hatékonyabban védelmezhesse a hadjárat során elért katonai és politikai előnyöket.

„Földtől elrugaskodottnak” ítélte tehát Lobkowitz várakozásait arra vonatkozóan, mi lett volna, ha Lipót fején egyesül a két Habsburg korona, amelynek nevében elkerülhető lett volna a Franciaországgal folytatott háború is, de ugyanígy „földtől elrugaskodott” volt szemében az az elképzelés is, hogy büntetlenül lehet súlyos támadást indítani francia földön, akár tartományokat hódítva meg belőle, amiként maga Lipót képzelte.

Ahogy már máskor is tette, Montecuccoli megpróbálta a két véglet közötti közeputat választani: háborút akart, de kizárólag azokra az elsődleges politikai célkitűzésekre korlátozódva, amelyeket eredetileg maga az udvar is kitűzött, következésképpen – nyilvánvaló gögtől és túlzott autoritarizmustól hajtva – önkényes módon figyelmen kívül hagyta mindazt, amit a császár később határozott. Az udvarban található szövetségesei, és főleg az előre nem látott szerencsés körülmények részben védelmére szolgáltak.

Ahogy egyik kortárs ellenfele, Porzia is elismerte, senki nem vádolhatta azzal Montecuccolit, hogy „akár egy fillért is” jogtalanul szerzett volna. Vagyoni helyzete mindenki előtt nyitott könyv volt, józan és átlátszó. Valószínűtlennek tüntek tehát Lobkowitznak és szövetségeseinek vádjai, mely szerint a birodalmi hadsereg tábornagya számára hatalmas pénzutasítások érkeztek a Napkirálytól annak fejében, hogy a fentiekben említett, szokatlan és furcsa viselkedést tanúsítsa a csatamezőn.

²⁰ Archivio di Stato, Modena, ASE, Avvisi di Vienna, gennaio 1673.

²¹ Estratti da un Codice di lettere originali del Conte Bartolomeo Arese, Presidente del Senato di Milano... quando era residente per la Corte Cesarea in Venezia. *Archivio Storico Italiano*, V (1847). 157–162. o. (1672. augusztus 31. és 1674. december 13. között Milánóban kelt levelek.)

Ráadásul Lobkowitz valóban titkos egyezséget szövögetett Franciaországgal, bár ő is a császár érdekeinek nevében, nem pedig személyes haszon reményében, még kevésbé, mert a francia királynak szeretett volna kedvezni. Míg azonban Montecuccolival szemben semmiféle korrupciós vádat nem lehetett bizonyítani, Lobkowitz titkos találkozóit Gremonville-lel nem lehetett tagadni: ott voltak a levelek, a tanúk, vagyis mindazok a tények, amelyek alapján valószínűsíthetővé lehetett tenni a Montecuccoli által visszájára fordított vádakat.

A császár hangulatingadozásai hol Lobkowitzot, hol meg Montecuccolit fenyegették menesztéssel, potenciálisan megnyitva ezzel a per, és a rákövetkező esetleges elítélés felé vezető utat. Ebben a bizonytalan helyzetben került sor az 1674-es eseményekre. Souches tábornok támogatásával a háta mögött Lotharingiai Károly azt tette, amit eredetileg Montecuccolinak is parancsoltak: a csapatai által német földön visszahódított területekről kiindulva megtámadta a franciákat, és megszállta az ellenséges területeket, ezt követően azonban – főleg Souches hibájából – súlyos vereséget szenvedett.

Lobkowitz és Montecuccoli, a két hű szolga valódi szándékaival Lipót tökéletesen tisztában volt, jóval intelligensebb és briliánsabb politikus lévén, mint ahogyan általában a kora gondolta. Tudta, hogy az ügye iránt teljes mértékben elkötelezett emberekről van szó, akik csupán a perszonalizmus bűnében vétkeztek azzal, hogy figyelmen kívül hagyták döntéseit, vagy eltitkolták a saját lépéseiket. Mindketten „bűnösök” voltak tehát, így akár egyikük, akár másikuk melletti döntés csakis pragmatikus szempontokra támaszkodhatott: az uralkodónak mérlegelnie kellett, hogy kettejük közül ki szolgálta jobban az ő konkrét birodalmi érdekeit.

Természetesen nem Lobkowitz, hiszen Lipót ugyanúgy, mint bármely más jó politikus, felismerte a Gremonville-lel szőtt egyezés elméletének „földtől elrugaszkodottságát”. Annál inkább méltánytalannak tünnek a Montecuccolival szembeni vádak, legalábbis a lényegét tekintve, nem pedig formai szempontokból, hiszen kiderült, hogy a modenai hadvezér által figyelmen kívül hagyott parancsok – amiért Lobkowitz árulással vádolta –tényleg nem működtek a gyakorlatban, és végül a császári erők súlyos vereségéhez vezettek. Az egész hadjárat addigi rendje felborult a megtört Habsburgokkal és a Pfalzot – mintegy kárpótlásképpen – fosztogató Turenne-nel. Újra franciák táboroztak német földön, és sokan a fejedelemségek közül, amelyek hátrahagyva semlegességüket formálisan a császárság ügyét támogatták, most gyorsan álláspontot változtattak. A birodalom szövetségesei, ugyanazok, akik egy évvel korábban maguk kifogásolták Montecuccoli túlságosan visszafogott magatartását, most mérhetetlen nehézségbe ütköztek, hogy tartani tudják a franciák ellentámadását.

Nem maradt más választása Lipótnak, mint ismét az egyre jobban neheztelő Montecuccolira bízni a hadsereg irányítását, miután persze az elméleti árulások bonyolult kérdésében végérvényesen mellette tette le voksát. Így hát Lobkowitzot nyilvánították árulónak, még akkor is, ha mind a miniszter, mind pedig „pártja” hívei tökéletesen tisztában voltak azzal, hogy bízhatnak az uralkodó kegyelmében, aki szintén tudta, hogy a vád önmagában tekintve alaptalan volt, és hogy az ő döntésének sem volt más célja, mint a császári udvaron belüli konfliktus lecsendesítése. Ezért döntött végül Montecuccoli és a mellette álló *Miliärpartei* támogatása mellett.²²

²² F. Martelli: *Le Leggi... 1176–1484. o.; Uő: Stato e guerra nell' opera di Raimondo Montecuccoli. Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento, XXVII (2001). 368. sk. o.*

Montecuccoli tudatában volt, hogy ettől függetlenül még sok ellensége maradt a bécsi udvarban, ezért nem akart többet kockáztatni, és csak azzal a feltétellel fogadta el a parancsnoki tisztet, ha abszolút szabad kezet kap az irányításban, azaz esetről esetre szabad mérlegelésének tárgyát képezi, milyen katonai műveletet akar alkalmazni. Így próbálta elkerülni, hogy újból megvádolják, ha nem engedelmeskedik valamely távoli, Bécsből jött parancsnak. Amikor megérkezett Németországba, azonnal nekikezdett a súlyos vereségek után hazatérő hadsereg újrászervezéséhez, új lelkesedést öntött belé, új osztagokkal erősítette meg a sorokat, és visszatért a csataterre.

A hadjárat kezdete ismét szerencsét hozott számára. Gyorsan arra kényszerítette Turenne-t, hogy hagyja el Pfalzot, ugyanakkor nem tudta elkerülni a frontális ütközetet. A szerencse ezúttal is melléállt, mert – mint arról már korábban szó esett – amíg a hadvezérek a megfelelő csapatok elrendezésével voltak elfoglalva, egy tüzérségi löveg megölte a francia tábornokot, és lekaszálta a vezérkarát is. A franciák ezen a ponton úgy vonultak vissza, hogy Montecuccolinak még döntő csapást sem kellett mérni rájuk.²³

A hadvezér azonban csak a határvonalig üldözte őket, és miután – Nagy Frigyes savaival élve – újból megszabadította Németországot a Napkirály seregei által jelentett fenyegetéstől, a helyzet stabilizálása után rögtön visszatért Bécsbe, ahol konszolidálni akarta politikai hatalmát, és ahol még mindig összeesküvések folytak ellene.

Ez utóbbiakról számol be részletesen Magalotti levelezése. A toszkán követ annak elenyére, hogy hercege erősen kötődött Montecuccolihoz, megpróbálta a modenai parancsnok hitelét csorbítani.

²³ Turenne haláláról megoszlanak a nézetek az európai kultúrában. A felmerült kérdések nem a körülményekre vonatkoznak: a tragédiára Sassbach mellett került sor július 27-én 16 óra körül. Egyesek szerint a sortűz a Badeni herceg ütegétől indult, én viszont valószínűbbnek tartom, hogy Kokolitz szállásmester ágyúi felől érkezett.

Az, hogy esetleg nagy hadvezérek, sőt királyok is odaveszhetnek a csatában, tény volt, sőt az ellenfél szempontjából dicsőség. Más megítélés alá esett viszont, ha az ellenség tábornokát előre kitervelt módon akarták eltenni láb alól, még mielőtt az ütközet elkezdődhetett volna. Ez csakis áruálás lehetett, tehát alantas cselekedet. Ne feledjük, hogy a korban a nemesség tagjai közül kerültek ki a tábornokok, és a nemesek rendjük feltételezett becsületkódexét érvényesnek tartották a csatamezőn is.

A bajnóvás törvényen felül álló megoldás volt, a nemesség egyik kiváltsága, így az arisztokrácia nem csak a rendes törvényszék és annak ítélete alól vonta ki magát, de elutasította a születésben lévő abszolutista állam jogformálását is, mely szerint kizárólagosan a korona számára volt fenntartható az erőszakos cselekedet monopóliuma.

A nemesek ugyanezt az ideológiát vitték át a háborúra: a csata nem volt más, mint a parancsnoki székben ülő arisztokraták közötti hatalmas párbaj. Az arisztokraták megjátszották a formális csatlakozásukat ezekhez az elképzelésekhez, kivéve azokat az – egyébként gyakori – eseteket, mikor a saját céljaik érdekében módosították őket.

Turenne meggyilkolása természetesen összegegyeztetetlen volt ezzel az íratlan kódexszel, és eredményeképpen a vádak végeláthatatlan sora indult meg Montecuccolival szemben. Hangsúlyozzuk, hogy Montecuccoli lelkes támogatója volt az új erőre kapott Habsburg abszolutizmusnak, mivel államideáljából a rendi privilégiumoknak még a látszatát is száműzni szerette volna. Nem tudhatjuk, hogy a császári tüzérségi erők Montecuccoli parancsára löttek-e a francia tábornokokat jelző piros katonai köpönyegekre, vagy előzetes utasításoknak engedelmeskedtek. Az azonban bizonyos, hogy szándékosan az ellenséges parancsnokok álltak a sortűz célpontjában. Montecuccoli elméletileg több ízben is papírra vetette az ellenséges tábornokok lelövésének szükségességét, még jóval a szóban forgó csata előtt. Szerinte az ellenséges hadsereg lefejezése lehetett csak az egyetlen célravezető eszköz: bármi áron, akár orrgyilkosok vagy felbérelt árulók bevetésével is; lásd például *R. Montecuccoli: Tavole militari*. BUB, ms. 4006. cc. 16 sk. o. (Ebben a vonatkozásban helytállóbbnak vélem ezt a változatot idézni a nyomtatottal szemben, mivel ez utóbbihoz képest figyelemre méltó variánsokat tartalmaz, amelyek mindegyike egy mára már elveszett autográf archetípusra vezethető vissza.)

Ellenfelei attól való félelmükben, hogy Montecuccoli udvari jelenléte Bécsben esetleg megint az ő javára hajtja a malmot, mindenáron arra akarták kényszeríteni, hogy maradjon a csatamezőn. Montecuccoli szövetségesei, Dietrichsteintől kezdve, a tőlük telhető legnagyobb mértékben megpróbálták ugyan ellenállni az ellenzéki frakció támadásainak, de – ahogyan Magalotti írta – csakis a hadvezér személyes jelenléte lett volna perdöntő, hiszen – megint csak Magalottit idézve – neki volt meg a képessége, hogy „zsarnoki módon viselkedjen Lipóttal”, és így a saját akarata irányába hajlítsa az uralkodót.

Montecuccoli visszatérése az udvarba valóban az ellenzéki klikk gyors bukását eredményezte, amely épp, hogy lábra állt a Lobkowitz okozta válság után. Ezt követően a birodalmi hadsereg tábornagyának végleg sikerült bebiztosítania maga számára Lipót támogatását.²⁴ Nincs értelme tovább elemezni a katonai hadműveletek következményét, és főleg nem a háború diplomáciai lezárását.

A fentiekben felvázolt rövid politikai-katonai eseményelemzés elsősorban Montecuccoli szövegeinek kontextualizációjához volt szükséges, amelyeket majd a hadvezér által kidolgozott „megsemmisítő háború” fogalmának tematikájával kapcsolatban szeretnék elemezni.

A szóban forgó művek ’73–’75 között születtek, amikor a franciák elleni háború fellobbant. Látszólag a Montecuccoli által vezetett háború minden szempontból megfelelt a klasszikus korlátozott háború követelményeinek. A hadvezér és a bécsi udvar eredeti elképzelése az Egyesült Tartományok felszabadítása volt a francia megszállás alól, amelyet természetesen kísérni kellett volna a Párizs által elsősorban politikailag, de akár katonailag is gyakorolt ellenőrzés korlátozása, jó esetben teljes megszüntetése a Rajna-vidék legnagyobb részén. Valójában a ragyogó győzelmeken keresztül elért eredmények világosan megmutatták, hogy Montecuccoliban a legkisebb hajlandóság sem volt a hadjárat további folytatására, és különösen nem a francia területek megszállására.

A hadvezér tehát *a priori* elzárkózott az elől, még hipotetikus szinten is, hogy végérvényes győzelmet arasson a nagy ellenség fölött, aki terjeszkedő potenciájával felvértezve a harmincéves háborútól kezdve állandósította a *Reichet* és intézményeit sújtó válságot, valamint Lipót megalázását. Ha a harcmezőt el is érték volna – mintegy előre nem várt módon – bármely ilyen jellegű hadművelet előjelei, Montecuccoli minden kétséget kizáró módon kinyilvánította akarátát (akár még azon az áron is, hogy nem engedelmeskedik a császár parancsának, és ezért árulással vádolják), hogy nem hajlandó átlépni e politikai célkitűzések határát.

Maga is dédelgette ugyan az álmod, hogy sikerül végleg gátat vetni a francia veszélynek, és a párizsi királyság hatalmát drasztikus módon csökkenthetik, egyelőre azonban úgy tűnt számára, hogy ez a perspektíva meghaladja a hadsereg és legfőképpen a birodalom gazdasági-politikai berendezkedésének aktuális lehetőségeit. Így semmiképpen nem hagyhatta belesodorni magát olyan kockázatos helyzetbe, amilyen a francia tartományok akárcsak részleges elfoglalását követően is kialakult volna.

A Montecuccoli által vezetett háborúban tehát a politikai célkitűzések fölülkerekedtek a katonai megfontolásokon. A harcmező kínálta kedvező feltételek háttérbe szorultak, figyelmen kívül hagyta, vagy semmisnek tekintette őket a hadjárat komplex politikai

²⁴ F. Martelli: *Le Leggi...* 1446. sk. o.

céljainak fényében, olyannyira, hogy a hadvezér magának a császárnak a szemében is gyanússá lett. Mindennek alapján arra a következtetésre juthatnánk, hogy Montecuccoli korában sem a hadsereg, sem pedig az állam számára nem volt elfogadható a megsemmisítő háború viselésének gondolata, amennyiben a jelenség alatt az ellenséges katonai apparátus progresszív legyőzését és elpusztítását értjük, amely szükségszerűen az ellen-ség számára megalázó feltételekkel kötött békével végződik.

Montecuccoli gondolatai valójában épp az ellentétes irányban haladtak az említett években.

Az első reflexiók természetesen a hadsereg dimenzióiból indultak ki. Elfogadott nézet, hogy Montecuccoli állandó hadseregének, a *miles perpetuus*-nak a maximális nagyságát 50 000 főben határozta meg.²⁵ Ha figyelmesen elolvassuk Montecuccoli írásának szövegében forgó passzusát, láthatjuk, hogy valójában teljesen másról volt szó. Az 50 000 fő kizárólag a csatában mozgatni szándékozott haderőre vonatkozott, miközben Montecuccoli elismerte, hogy egy nagyobb dimenziókkal rendelkező hadsereg sikeresen mozoghat ellenséges területeken is. Más szóval: Montecuccoli elképzelése szerint egyes arányosság áll fent a hadsereg állománya és a területi hódításokban és megtartásokban mutatott politikai potencia között. Ilyen szempontból vizsgálta Julius Caesar galliai hadjáratait. Montecuccoli szerint ugyanis kizárólag a római hadsereg nagysága tette lehetővé a nagy hadvezér számára, hogy Gallia számos népét szövetséges, majd segédcsoportokká tegye annak ellenére, hogy korábban a rómaiak ellenségei voltak, vagy akár csak meg akarták tartani a semlegességüket. Ennek eredményeképpen egy eleve nagy hadsereg vált még erőteljesebbé a helyi segédcsoportokkal (*auxilia*) gyarapodván.²⁶

A későbbiekben tovább pontosítja elképzelését: a hadseregnek tulajdonképpen nagy létszámúnak kell lennie, mivel a harcmezőn anyagi és emberi áldozatok tekintetében egyaránt jelentős veszteséggel kell számolni. A frontvonalon fegyveres egységeknek kell egymást váltani, miközben a többiek más feladatokat látnak el. Aki visszatér a frontról, újra kell rendeznie a sereg sorait, pihennie kell, újra fel kell készítenie a csapatait, és logisztikai szempontból is meg kell erősítenie, meg kell szerveznie őket. A csaták után már új erőre kapott csapatoknak ezzel szemben az a feladatuk, hogy őrizzék a sereg háttérét, illetve felsorakozzanak a terepen, miközben a friss erők harcolnak.²⁷

Tehát a hadseregnek legalább négy részből kell állni, és ezek közül csupán egy harcol közvetlenül a csatamezőn. Montecuccoli létszámmaximalizálása (ti. az 50 000 fő) kizárólag a harcoló egységre vonatkozott. A mennyiség pedig könnyen magyarázható hadműveleti szempontokból: a kor technológiai fejlettsége nagyobb létszámú állomány esetében nem tette lehetővé a hatékony koordinációt, és ezt Montecuccoli már a törökök elleni háború kapcsán is megírta.

A különböző ezredeknek tökéletes összhangban kellett mozogniuk Montecuccoli elképzelése szerint, és szigorú, szabályos geometriai alakzatokat kellett felvenniük, amelyeket ő maga is több alkalommal kidolgozott, újra átgondolt és legfontosabb traktátu-

²⁵ Proposta sincera d'istituire una milizia durevole e perpetua negli stati... s. I. 1664.; *R. Montecuccoli: Della guerra col turco in Ungheria*. i. m. 465. sk. o.; *G. Gualdo Priorato: Historia di Leopoldo imperatore...* s. I. 1668. 20. sk. o.

²⁶ *R. Montecuccoli: Trattato della guerra*. In: *Le opere di Raimondo Montecuccoli*. i. m. 418. sk. o.

²⁷ *R. Montecuccoli: Della guerra col turco in Ungheria*. i. m. 464. sk. o.

saiban előterjesztett. Mindez megkövetelte a gyorsfutárok, optikai jelek és zászlók használatát. Következésképpen elkerülhetetlenné vált a kizárólag pragmatikus megfontolások alapján történő mérlegelés: egy 50 000 főnél többet számláló hadsereget egyszerűen nem lehetett tökéletes, fegyelmezett rendben mozgatni, és a nagyobb létszámú, ám szabályozhatatlan seregnél Montecuccoli többre tartotta a kisebb létszámú, de a parancsnok által elrendelt taktikai alakzatok azonnali, gyors és tökéletes megvalósítására alkalmas hadat.²⁸

Valójában tehát Montecuccoli a kommunikációs rendszerek miatt vélte úgy, hogy 50 000 fő az optimális létszám egységekre lebontva, de legalább 150 000 fős hadseregnek kellene még fegyverben állnia (a logisztikai feladatok ellátására kijelölt személyeket nem számolva) a hátvonal védelmezésére, a terület ellenőrzésére és mindenekelőtt a fegyveres küzdelemben részt vevő csapatok szigorú és hatékony felváltásának biztosítására. Montecuccoli eszményi hadserege tehát hatalmas sereg lett volna valójában, jóval nagyobb annál a 100 000 fősnél, amelyet I. Lipót az állandó hadsereg számára megállapított.

Praktikus szempontból ez utóbbi reform mindenképpen elégedettséggel kellett, hogy eltöltse Montecuccolit, hiszen jóval túlszárnyalta a birodalom által korábban megszabott, gazdasági és politikai jellegű megfontolásokat szem előtt tartó limitet, ugyanakkor elméleti hadtudományi szakemberként másként kellett megítélnie a hadsereg optimális létszámú állományát. Egy ilyen nagy hadsereg lehetővé tette volna ellenséges területek megszállását és hosszan tartó megtartását, írta Montecuccoli. Ennek kapcsán próbálta aztán a lehető legtökéletesebben meghatározni és megfogalmazni a korábban már kidolgozott elképzelését, mely szerint különösen nagy jelentőséggel bírnak azok a csaták, amelyekben birodalmak bukását vagy terjeszkedését döntik el. Elméleti vonalon tehát nem került a megsemmisítő háborúk kérdését, sőt, igen nagyra tartotta őket, hiszen ez volt az a totális típusú harc, amely lehetővé tette a „nagy és rövid” háborúk elterjedését, mintegy római mintára. Elképzelése a politika, gazdaság és háború hármas kapcsolatáról korábban folytatott elmélkedésén alapult.²⁹

Montecuccoli úgy vélte, az állam különböző funkciói között pontosan meghatározható hierarchikus szintaxis van. Először is – szerinte – vannak a fejedelem által kirótt törvények, amelyeknek célja a „jó intézmények” létrehozása, hiszen csak ezek tudnak hatékony gazdasági rendet előírni, amely szükséges, sőt elégséges feltétel lehet az állami apparátus utolsó elemének, azaz a szilárd és erős hadseregnek a támogatásában.

Valójában a szintaktikai kör ezen a ponton összedől, mivel a hatalom legitimitása csakis és kizárólag attól függ, hogy a fejedelem, ha szükségesnek ítéli, képes-e maximális hatékonysággal használni a katonai eszközt.

A félig-meddig társadalmi szerződésen alapuló elméletében ugyanis Montecuccoli úgy vélte, a társadalom, mint rendezett struktúra a „kicsik” ama szükségletéből születik, hogy megszabaduljanak a „nagyok” zsarnoksága alól, ezért szabadságukat a fejedelemre bízzák, mintegy „kardot” adva a kezükbe, amellyel a fejedelemnek kell majd megvédeni őket a hegemóniára törő rétegek önkényeskedéseitől, és természetesen a külföldi fenyegetésektől. Montecuccoli odáig jutott érvelésében, hogy az egyeduralkodó, aki nem tudja, nem akarja vagy nem képes a katonai eszközt az alattvalói érdekében használni,

²⁸ R. Montecuccoli: Della guerra col turco in Ungheria. i. m. 432. sk. o.

²⁹ F. Martelli: Le Leggi... 892. sk. o.

azonnal megbukik a legitimitás tekintetében, méghozzá a saját hatalmából kifolyólag. Az alattvalók akkor újból visszavehetik a korábban a fejedelemre bízott szabadsággrészüket, és választhatnak bármely más társadalmi rendszert, egy másik fejedelmet vagy akár a köztársasági államformát.³⁰

Természetesen ez utóbbi felvetés gyűlöletes volt Montecuccoli számára, ennek ellenére a modenai hadvezér úgy vélte, csakis olyan mértékben lehet távol tartani a rosszat, amilyen mértékben a fejedelem képesnek és méltónak mutatkozik az alattvalók által saját védelmük érdekében rá bízott „kardnak” a használatára.

Mindennek érdekében az egyeduralkodónak képesnek kell lennie megfelelő módon és mértékben finanszírozni a hadseregét, hogy erőnlétben tarthassa, bármikor készen a bevetésre, vagyis meg kell tudnia szerveznie, és fenn kell tudnia tartania az állandó hadsereget. Legalább ennyire fontosnak ítélte továbbá, hogy jól megalkotott törvények álljanak rendelkezésére, amelyek biztosítják számára a különböző civil és katonai intézményekkel való rendelkezési jogot, hogy ezáltal hatékonyan koordinálja a katonai eszköz bevetését anélkül, hogy mindenféle uracsákkal és helyi hatalmasságokkal alkudozni kényszerülne, vagy akár tárgyalásokba kellene bonyolódnia velük.

A Montecuccoli által megálmodott centralizált állam eszménye tehát a katonaság eszközén alapult, míg ez utóbbi csak akkor és csak annyiban nyerhette el a teljes hatékonyságot és funkcionalitást, amikor és amennyiben a birodalom törvényei biztosították számára a fejedelmi autoritással közvetlen kapcsolatban lévő *statust*.

Természetesnek tűnik ezen a ponton, hogy Montecuccoli számára az optimális háború ideálja – birodalmi vonatkozásban – a „nagy és rövid” háború volt, legalábbis absztrakt értelemben véve: nagy, mert csak ezáltal sikerülhet az ellenséget néhány meghatározó csatában végérvényesen megfutamítani, így a hadjáratok idejét is „röviddé” téve, és csak korlátozott mértékű pénzbeli forrásokat téve szükségessé. Más volt persze Franciaország helyzete, ahol több hadsereg hosszú időn keresztül fenntartására volt lehetőség. A császárság azonban nem engedhette meg ugyanezt magának, így rákényszerült, hogy teljesen más jellegű stratégiát dolgozzon ki, vagyis egy olyan stratégiát, amely lehetővé tette a parancsnokok számára a háborúk gyors és kedvező körülmények közötti lezárását.³¹

Montecuccoli meg volt győződve róla, ahogyan sok más kortársa is osztotta véleményét, hogy a pénz és általában a gazdaság alkotják a *nervus bellit* (a háború lelkét). Mindazonáltal a hadvezér nézete jóval artikuláltabbnak tűnik a kor számos hadtudományi szakemberének vagy a születőben lévő politikai gazdaságtudomány képviselőinek a gondolkodásához képest. Montecuccoli ugyanis nem elégedett meg azzal, hogy egy birodalom erejét pusztán finanszírozási keretekbe helyezve értékelje. Szívesebben mélyedt el a gazdaság komplexebb mozgatórugóinak tanulmányozásában, amelyek a merkantilista filozófia új befolyásoló tényezőiből merítettek. Ez utóbbiak például az állam erejének fokozásában oroszlánrészt vállaló nagy kereskedelmi vállalkozások fontosságát hirdették, vagy a – Hollandiában és Angliában már jelen lévő – gazdasági társaságok számotvető politikai szerepére mutattak rá.

³⁰ F. Martelli: *Le Leggi...* 560. sk. o.

³¹ R. Montecuccoli: *Trattato della guerra*. i. m. 420. sk. o.

Mindezek tudatában Montecuccoli még több értelmét látta, hogy abszolút centralizált tagolást adjanak a gazdasági berendezkedésnek. Feladata ugyanúgy stratégiai feladat, mint a hadseregé, miután ez utóbbi a járulékos pénzbeli *diszponibilitás* mellett kizárólag az előbbi erős struktúráin alapulhat. A bel- és külkereskedelmet tehát némiképp úgy kell felfogni, mint az állam közvetlen hozzátartozóját, amelyet kontrollálnia kell, optimalizálnia kell a hatékonyságát, amellett, hogy a gazdaság legfontosabb részterületeit privát személyek irányítására bízzák.³² A birodalom kizárólag így lesz képes több hosszan tartó hadjárat megindítására, míg ellenkező esetben gyengének mutatkozik ellenfelei előtt.

Mindez azonban a jövő zenéje: az adott pillanatban a hadtudós Montecuccoli már az 1670-es évek elején felvetette a nagy meghatározó nyílt hadműveletekből álló hadjárat szükségességét, amelynek során – ahogyan írta – egy birodalom terjeszkedésének vagy eltűnésének a kérdése dől el, ugyanazon minta alapján, amely egykor nagyra tette Rómát. Megsemmisítő ütközetekre van tehát szükség, amelyek viszont új mentalitást és új stratégiát követelnek: mindennek a háttérében pedig mindenekelőtt hadfilozófiai forradalomra van szükség, és csak utána a háborús technológia fejlődésére.

A XVII. század során a háborús szokások részben humanizálódtak: a német–francia felekezeti háborúk barbárságai, hasztalan kegyetlenségei és embertelenségei a harmincéves háború elején még újból előkerültek, elsősorban Tilly csapatainak vak tombolásában. Ezt követően azonban valami megváltozott. Gusztáv Adolf bebizonyította, mennyivel gyümölcsözőbb lehet politikai és katonai téren egyaránt, ha a civil lakossággal emberségesebbé válik a kapcsolat, és így nem fosztogatásról szól elsősorban, hanem a katonákkal való kereskedésről.

A svéd király megmutatta egész Európa számára, hogy a vasfegyelemmel nevelt katonasággal szemben az eredetileg ellenséges érzelmű helyi lakosság is jóakarátú semlegességbe hajlik át. A példa olyannyira feltűnő volt, hogy Wallenstein a későbbiekben megpróbálta – természetesen nem erkölcsi elvektől hajtva – részben a magáévá tenni a gyakorlatot.

A vesztfáliai jog hézagjaiban is megjelent a *jus in bello* informális módosítása, amelynek keretében a semleges államok és általában a civil lakosság jogainak nagyobb tiszteletben tartását irányozták elő. Lényegtelenné vált ebben az esetben, hogy csak átvonulnak területeiken a hadak, vagy a nagy csaták epicentrumába kerülnek földjeik.

Jól megmutatkozik az előző korszakhoz képest a különbség abban, hogy 1674-ben Turenne pfalzi fosztogatásait általános megvetés kísérte Európa szerte, még Franciaországban is, hiszen úgy tűnt egy pillanatra, visszatértek a régi szokások.

Az egymás ellen harcoló csapatok kapcsolatában is változások következtek be, kezdve a foglyok kérdésével. A tiszteknek és ismert, gazdag vagy nemesi családok tagjainak a váltságdíjja mindig is központi kérdés volt gazdasági szinten, és ebből a szempontból semmi nem változott, kivéve a legyőzöttekkel való bánásmódot. Ha ez utóbbiak nemesi származásúak voltak, gyakran a „vendégek” mércéjével mérték őket. Sczeczeni fogsága idején maga Montecuccoli is élvezhette a megváltozott klíma áldásait.

Természetesen továbbra is nagy pénzüsszegek fejében voltak hajlandók visszaadni a foglyok szabadságát, a velük való viszony azonban jelentős mértékben megváltozott:

³² F. Martelli: Le Leggi... 766. sk. o.

többé nem testi fenyegetések, fenyegetések és embertelen börtönkörülmények vártak rájuk, hanem egyfajta „védő őrizetről” volt szó mindaddig, amíg az ellenségtől vagy a fogoly családtagjaitól meg nem érkezett a szabadon engedésért kért pénzösszeg.

Előterbe került továbbá a kegyelem kérése és megadása; a harmincéves háború elején szokásos kegyetlen megsemmisítő háborúk helyébe, amelyek során – részben a szemben álló táborok lobogóit tápláló felekezeti pátosz miatt – nem adtak menekülési lehetőséget a megtört ellenséges csapatoknak, most egyfajta nagyobb „szakmai tisztelet” lépett. Ha a legyőzött fél elismerte vereségét, ritkán tagadták meg a kegyelmet tőle. Természetes módon váltak ilyen esetekben foglyokká, de gyakran hagyták azt is, hogy a legyőzött sereg jelentős része eltávozzon a harcmezőről, megelégedvén az ellenfél soraiban található nemesség legprominensebb tagjainak elfogásával.

Világosan megfigyelhető tehát az átmenet, amelynek során a harcoló katonából nemes ember lett, aki épp azért válhatott azzá, mert katonaként szolgált a királyát. Mindez bizonyos jogokat és kötelezéseket vont maga után, amelyeket a tisztek a civil lakossággal, a meghódított városok és országok hatóságaival, és mindenekelőtt a legyőzött ellenséggel szemben voltak kötelesek betartani.

Elindult tehát a katona alakjának további professzionalizációját eredményező fejlődés, amely majd a XVIII. század során nyilatkozik meg a maga teljességében: a katona becsületének záloga az volt, tiszteletben tudja-e tartani a feletteseinek és az ellenségnek adott szavát.³³

Mind gyakoribbá váltak az olyan esetek, amikor a legyőzött fél megadta magát az ellenfélnek azzal a feltétellel, hogy a továbbiakban nem vesznek részt személyesen az ellenséggel folytatott harcokban, de megmaradva a saját királyuk szolgálatában, a korábbiakhoz képest valamely új hadművelleti területen működnek. Hasonlóképpen lehetőség volt arra – természetesen jó adag fenyegetés és kényszer hatása alatt –, hogy a legyőzött sereg a győztesek soraiba állva szabaduljon meg a börtöntől.

A katonák, különösen a tisztek, de gyakran a közkatonák is a társadalom autonóm komponenseivé váltak, saját szabályokkal és saját ideológiával, amelyek révén bizonyos mértékben kívül estek a civil társadalom normál kontextusain, egyfajta keresztirányú erőt képviselve, amely túlmutatott országhatárokon, hadrendeken és a háborúkban megnyilatkozó rivalizálásokon. Az új *jus in bello* érvényes volt tehát a harcoló erőkre is.

Érdekes, hogy Montecuccoli, aki fogságában maga is megtapasztalhatta az új felfogás előnyeit, a '73–'75 között született írásaiban ismét elővette a már korábban elkezdett gyakorlat körül kialakult vitát, méghozzá újult szigorral és pontossággal vizsgálva a kérdést. Nem tartotta szerencsésnek ugyanis a foglyok megváltásának egyre könnyebb módját eredményező tendenciát, amelynek lényege az volt, hogy az éppen legyőzött emberek pénz fejében újra fegyvert foghattak ugyanazok ellen, akik nem sokkal korábban legyőzték. Ily módon mind a katonák, mind a tisztek még a legegyszerűbb alakulatban is tökéletesen tisztában voltak vele, hogy ha foglyul is ejti őket az ellenség, nem kell hosszú ideig és kemény börtönben szenvedniük. A kínzásokat és a szélsőségesen embertelen bánásmódot egészen biztosan elfelejtették, és még a legrosszabb esetben is – ha a ne-

³³ Egy ilyen jellegű változás első jele már megfigyelhető a gyakran háttérbe szorított *G. F. Fiammelli*: *Il principe christiano guerriero* (Roma, Zannetti 1602.) c. munkájában.

mességhez tartoztak – egy viszonylag kényelmes, fronttól távoli „arany börtön” várta őket. A modenai hadvezér szerint mindez oda vezetett, hogy kevesebb lelkesedéssel harcoltak, kisebb meggyőződéssel és kisebb elszántsággal. Ellenben – vélte Montecuccoli – minden tisztnek és katonának azzal a meggyőződéssel kellett volna a harcmezőre mennie, hogy az egyetlen elfogadható eredmény, csakis a győzelem lehet, a vereség, a bukás és a börtön egyet jelent a halállal, vagy még annál is rosszabb.³⁴

Montecuccoli sokáig sorolta érvelése alátámasztásául a klasszikus vagy akár középkori történelemből vett példákat és helyzeteket arra hivatkozva, hogy még a közelmúltban is jó okkal vetették alá a foglyokat kínzásnak. A lehetőség, hogy életük hátralevő idejét nyomorúságosan, fájdalmak, mindenféle megalázások és embertelen bánásmód közepette kell eltölteniük, a modenai kapitány szerint olyan elszántsággal kell, hogy eltöltse a sereget a csata során, amellyel ő maga sem a császári seregben, sem pedig a császár ellenfeleinek soraiban nem találkozott.

Ez az a pont, amelynél Montecuccoli okfejtése egybecsengett a libertinus gondolkodással. Azt a meglehetősen régi, ám a XVI–XVII. században újra divatba jött kijelentést vizsgálta, mely szerint a keresztény kultúra ártott volna a hadseregek kiválóságának. Nem kevesen vélekedtek úgy ugyanis, hogy attól a pillanattól kezdve, hogy az egyeduralgó átölelte az egy igaz hitet, kénytelen volt tiszteletben tartani annak előírásait a mindennapi cselekedetekben és a hadműveletek során is, mindebből pedig az következett, hogy immár nem lehetett többé a legyőzöttek, még kevésbé a foglyok felett kegyetlenkedni. A keresztény apologéták a késő ókortól kezdve kénytelenek voltak ezzel az ősrégi polémiával szembeszállni, egészen azoktól az időktől kezdve, amikor a római birodalom katonai dekadenciáját szintén a puhány irenizmusra kezdték visszavezetni, amely – a pogányok szerint – megfosztotta a császárokat és seregeiket az erejétől.

A témát több alkalommal is elővették a művelt európai libertinizmus képviselői is, és a leghíresebb teológusok szintén oldalakat szenteltek annak bizonyítására, hogy épp ellenkezőleg, a keresztény doktrína által vezérelt cselekedetek semmilyen értéktől nem fosztották meg a hadseregeket, sőt a hit miatt egyel több okuk volt a kemény és lelkesedéssel teli harcra.

Montecuccolit nem győzte meg a fenti álláspont, amelynek szerzői, mint a keresztény erkölcs elkötelezett védelmezői, hosszú és semmitmondó körmondatokban igyekeztek bizonyítani, hogy mennyire fontos a keresztény erkölcsiséget a háborúban is alkalmazni, ellenkezőleg, megfordítva mindazt, amit addig mondtak, kijelentette, hogy sajnós a szentek és a pápák minden jó szándéka ellenére is, amelynek célja ugyan a harcoló felek háborúban tanúsított brutalitásának enyhítése volt, az egyetlen eredmény, amelyet elértek, az, hogy erőtlenné, ernyedtté tették a seregeket és parancsnokaikat.³⁵ Ha tehát félretesszük, mint említettük, a vereség esetén alkalmazott legfélelmetesebb testi fenyegetések rémképét, túlzott és nagyon is veszélyes lazasággal harcolnak majd a katonák. Vagyis épp az a reményvesztett düh vész el belőlük, amely az egész klasszikus korban és részben a középkorban is jellemezte őket. Montecuccoli nem riadt vissza attól sem, hogy a törökök viselkedésének jogosságát igazolja, akik – elmondása szerint – joggal kegyet-

³⁴ R. Montecuccoli: Della guerra col turco in Ungheria. i. m. 89. sk. o.; *Uő*: Trattato della guerra. i. m. 156., 269–282. o.

³⁵ R. Montecuccoli: Trattato della guerra. i. m. 419. sk. o.

lenkedtek oly véres eszközökkel a legyőzöttek felett, melyért cserébe maguk sem vártak külön bánásmódot az ellenség részéről. És ez tette az oszmán hadsereget olyan hatalmas és félelmetes, sok tekintetben (természetesen nem stratégiai vagy technológia szempontból, hanem az odaadásuk miatt) egyenesen a keresztény seregekhez képest felsőbb rendű haddá.

Montecuccoli szerint tehát a kereszténység – és itt következik az egyértelműen libertinus ízü kijelentés – megfosztotta a harci dühtől a hadsereget egy olyan etika bevezetésével, amely akárhogyan is akarjuk magyarázni, végeredményben problémát jelentett a katonai műveletek hatékony irányítása számára.³⁶ A parancsnokoknak tudatában kellett lenniük, hogy az alattuk szolgáló tisztek és katonák könnyedén hajlanak majd nemcsak a vereség elfogadására és az azt követő fogság vállalására, hanem könnyen kérnek kegyelmet már akkor is, ha a vereségük csak körvonalazódni látszik. Mindez pedig eleve megfosztotta őket annak lehetőségétől, hogy egy látszólag veszített csata végkimenetelét megfordítsák a harcmezőn, vagy hogy, még ha el is veszítik a csatát, legalább súlyos veszteségeket mérjenek az ellenségre.

Montecuccoli ideológiai szempontból próbálta megközelíteni a kérdést, félig-meddig jogi jellegű kijelentést fogalmazva meg. A harmincéves háború nyomasztó éveire visszatekintve ugyanis kétséget kizárólag kijelentette, hogy ha a császári erők kegyelmet kértek vagy adtak volna az ellenségnek, amellet, hogy az azt eszközlő fél részéről nem lett volna helyénvaló cselekedet, valóságos büntetés is lett volna.

Montecuccoli szerint a császár elsőbbsége a többi uralkodóval szemben a *Christiana Res Publica*-n belül egyszerűen nem engedhette meg parancsnokai számára az ilyen viselkedésmódot (nyilvánvaló az érvelés sémájának régi középkori íze), hiszen ebben az esetben feltételeződne a császár és az ellenség seregei közötti nyilvánossági jog megadása. Az ellenséget, mint lázadó *reguli*-t kell tekinteni, mondta a hadvezér, szinte idézve Bartolo de Sassoferrato szavait, a csapataikat pedig úgy, mintha felkelők lennének, akik – laikusán fogalmazva – a császár által mindig és bármilyen helyzetben képviselt intézményes felsőséget próbálták meg felforgatni.³⁷

Montecuccoli tehát a '73–'75-ös írásaiban arra hívta fel a figyelmet, hogy alapjaiban újra kell gondolni a háború kérdésének kezelését. Nemcsak egy viszonylag nagy létszámú, több, mint 100 000 fős állandó hadsereg biztosításáról volt szó, amit a korábban meglehetősen berzenkedő Lipót meg is adott neki; nemcsak arról, hogy nélkülözhetetlenné vált egy olyan gazdasági és technológiai háttértámogatás, amely lehetővé tette volna a császári erőknek, hogy azonos esélyekkel ütközzenek meg a Napkirály hatalmas seregeivel vagy a nagy török fegyveres erővel, hanem mindenekelőtt arról az új harci filozófiáról, amely háború idején nem engedte meg a foglyok szabadon bocsátását, így a császári katonáknak is biztosaknak kellett volna lenniük abban, hogy hasonló esetben, ők sem várhatnak kíméletesebb bánásmódot az ellenség részéről, és amely szerint a háborúban nem lehetett sem kegyelmet kérni, sem kegyelmet gyakorolni. Más szóval: akár kicsi, akár nagy ütközetről legyen is szó, minden esetben megsemmisítő háborúról beszélhetünk, amelyet mindkét fél az ellenséges seregek totális megsemmisítéséig folytat.

³⁶ R. Montecuccoli: Trattato della guerra. i. m. 419. sk. o.

³⁷ Uo. 264–301. o.

Jegyezzük meg, hogy maga Montecuccoli ettől jóval kevesebbet szenvedett személyesen, mikor fogságba esett, és még kevesebbet ültetett át a gyakorlatba a harcmezőn, különösen azokban az években. Ismételten hangsúlyoznunk kell tehát, hogy határozott különbséget kell tennünk Montecuccolinak, mint a császári birodalom tábornagyának katonai gyakorlata, és a jövő kivetítéseként, absztrakt módon érvelő hadtudós írásai között, aki korát átugorva hagyta hátra a történelemnek és a császárnak a *Memorandum*-át, elemzéseit és tanulmányait, amelyek alapján újra strukturálhatják, de legalábbis elkezdhetik újra strukturálni majd a császárság harci gépezetét.

Ennek alapján kijelenthetjük, hogy '73–'75 közötti években Montecuccoli ugyan a korlátozott háború feltétlen követőjének tűnik, amelyben a politika, nem pedig a csatamező diktálja a hadjárat ritmusát és céljait, elméleti munkáiban, mint hadtudós, aki a harc művészetét a tudomány rangjára kívánta emelni, még a korábbi munkáihoz képest is merőben új és ellentétes véleménynek adott hangot. Immáron igazi megsemmisítő háború perspektívájában gondolkodott, amelyek hipotetikus értelemben „nagyok és röviddek” voltak (a gyakorlatban nyilvánvalóan szükségszerűen igazodtak a birodalom gazdasági feltételeihez), azaz írásai hatalmas ütközetekről szóltak, amelyek nem csupán valamely elfogadható béke eléréséig mentek el, hanem államok és királyságok pusztulásáról vagy diadaláról döntöttek.

Valami hasonló dolgot már sugalmazott a korábbi években Montecuccoli, egy jóval kisebb horderejű dolog kapcsán, amikor is az ún. castrói háborúban a pápai seregekkel szembeni szövetséges csapatok vezérletével volt megbízva. D'Este herceg kérésére maga a császár bízta meg a meglehetősen eltérő szándékoktól és céloktól vezérelt kormányzók (a Velencei Köztársaság, a d'Este-ház és a Pármai Hercegség képviselőit) vezette, egymással összehangolatlan erőkből álló kis sereg parancsnokságával. A rövid és jelentéktelen konfliktus során számos *Emlékiratot* készített az általa vezetett seregek fejedelmi számára.

A közeli bolognai pápai követségtől kiinduló pápai csapatok részéről folyamatosan megszálló fenyegetésnek voltak kitéve a modenai területek. Ezekkel kapcsolatban például azt nyilatkozta, hogy megfontolandó lenne a falvak és kisvárosok egész lakosságát mozgósítani, beleértve az időseket, nőket és gyermekeket is, és miután felfegyverzték őket hatásos fegyverekkel, legyenek bár a legkezdetlegesebbek, az ellenség támadásakor az első vonalba kell küldeni őket *pro aris et focis* (oltárért és tűzhelyért) harcolni, ahogyan írta. Montecuccoli mondatának szemantikai lejtése a régi középkori ostromok világát idézi, amikor ugyanígy az egész lakosság részt vállalt a védekezésben a maga szerény eszközeivel, valamint a Római Köztársaságét, ahol az egész városi polgárság társadalmi helyzetére, nemre és korra tekintet nélkül kész volt azonnal fegyvert rántani *pro salute Rei publicae*.³⁸ Montecuccoli tulajdonképpen ezeknek az elképzeléseknek az újraértelmezését adta az Este-ház XVII. századi állapotára átültetve.

Akiket ő hadba szólított, sem megtámadott középkori várerőd lakói nem voltak, még kevésbé republikánus eszméktől hajtott római polgárok. Néhány nappal korábbiak csak egyszerű parasztok vagy polgárok voltak, akiket a herceg szándékosan távol tartott a háborús tevékenységtől, sőt akiket szigorúan ellenőrzött, nehogy fegyvert birtokoljanak.

³⁸ Österreichisches Staatsarchiv, Kriesgarchiv, Bécs MEM XXVIII, AD 296. 1642–1644.

Hogy most hirtelen első sorba szólítja őket, mintegy nagy ívű mélységi védekezés főszereplőivé téve őket, részben azt is jelentette volna, hogy a háború anómiájában tényként könyvelik el a hatalom társadalmi irányítási rendszerének szükségszerű felülvizsgálatát. A konfliktusba olyanokat is bevontak volna, akiknek normál esetben a fegyverre csak, mint uruk hatalmának távoli és rettegett szimbólumára lett volna szabad tekinteniük. Montecuccoli elképzelése nem a romantika világának népi háborúja, ahogyan majd von Clausewitz fogja feltételezni, hanem mindenekelőtt az antik római modell intelligens és hatásos újraolvasása, megfosztva természetesen a köztársasági identitás minden ideológiai elemétől.

Ugyanebben a kontextusban születik meg később forradalmi javaslata is, amelynek megszerkesztése során a szövetségesek tehetetlenségéről panaszkodva a következő elképzeléssel állt elő: hátrahagyva a stagnáló fázisba érkezett hadműveleteket az északi frontvonalon, inkább közvetlenül Róma irányába venné az irányt, hogy megtámadja és kifossa az *Urbs*-ot. Célja megvalósításához azonban, bevallása szerint, szüksége lett volna Richelieu segítségére, sőt még egy flottát is kellett volna kérnie a szultántól: mi más ez, mint a megsemmisítő háború egyik paradox példája? A Barberiniket fővárosukban kellett legyőzni, és ebből a szempontból lényegtelen tény maradt, hogy ugyanezen város adott helyt a pápaságnak is: a háborút racionális elvek alapján kellett folytatni, teljesen a végső következményekig elmenve, és miután kizárólag az ellenséges főváros lerombolása felelhetett meg ennek a célkitűzésnek, az olyan „kényelmetlen” szövetségeseket is el kellett fogadni, mint amilyen Richelieu és a török.³⁹

Az *Emlékiratok*nak valójában van egy paradox vonása: mint ahogyan már másutt írtam, a célja az volt, hogy rámutasson a konfliktus jelentéktelenségére, arra, hogy – szemben azzal, amit Farnese várt – képtelenség volt döntő eredményt elérni, ha csak azokra az eszközökre és erőforrásokra támaszkodhattak, amelyek a szövetség rendelkezésére álltak. A paradoxon tehát segítette Montecuccolit, hogy rámutasson a Farnese- és az Este-család törekvéseinek abszurd jellegére, és így meggyorsíthassa az oly hön óhajtott visszatérését Bécsbe.⁴⁰

Ugyanakkor dióhéjban már benne rejlik érvelésében az elképzelés, mely szerint kizárólag az ellenséges főváros elfoglalásával lehet döntő eredményt elérni, nem pedig az ellenséges területek progresszív megszállásával. Ebben az értelemben kell olvasnunk az 1674 és 1675 között írt *Trattato dell'arte militare* (Traktátus a harc művészetéről) című munkáját.

Szintén említettem már más helyütt, hogy egy véletlen kis átírás megváltoztatta a dátumot, az értekezés tartalma azonban kétséget kizáró módon segít a szöveg pontos kronológiai elhelyezésében.⁴¹ Befejezetlen, sőt a másoknak szánt megjegyzések miatt meg lehetőségen kusza műről van szó. Számozott pontokba rendezve sorjázza Montecuccoli a különböző témákat és a látszólag semmiféle logikai kapcsolattal nem rendelkező érveléseket, a száraz és határozott mondatokat, a főleg francia történelmi exemplumokat, elsősorban Comynes és más francia történészek által írt rövid passzusok átíratait.

³⁹ A Visszaemlékezés megjelent: *C. Campori*: Raimondo Montecuccoli la sua famiglia e i suoi tempi. Firenze, Le Monnier, 1876. 551. sk. o.

⁴⁰ *F. Martelli*: Le Leggi... 319. sk. o.

⁴¹ Uo. 1508. o., 189. jegyzet.

Összességében azonban itt-ott átviláglik az egész szöveg születésének eredeti célja. Montecuccoli ugyanis a különböző témájú pontokban többször visszatért ugyanahhoz a gondolathoz: egy nagy hatalmú ellenséges birodalom meghódításához nem feltétlen kell nyílt csatamezőn megütközni annak seregeivel. A katonai manőver bonyolult, hosszas és valószínűleg vereséghez vezető háborút eredményezne. Tanácsosabb tehát elkerülni az ütközetet az ellenséggel, és még inkább tanácsos – írta egy másik pontban – ellenállni a kísértésnek, hogy hatalmas területeket foglaljanak el. Inkább fel kell vállalni a kisebb stratégiai erődítmények ellenőrzését, míg az ellenséges hadakat megfordítva, a főváros irányába kell indulni.⁴² Több helyütt más-más körülírásokkal ugyan, de ugyanarra a magvas konklúzióra jutott: egy birodalom meghódításához fővárosának bevétele szükséges. Ha megfosztják a kormányzás székhelyétől, az egész birodalom meghajol.

Az érvelések aztán az egyik pontban hirtelen pontos időbeli és geográfiai meghatározást nyernek.

Mint említettük, minden egyes pont példákat tartalmaz, amelyeket jórészt – nem véletlenül – a francia történelemből vett a szerző, és amelyek azt illusztrálják, milyen nehezen tudták a francia királyok a középkorban a területeiket ellenőrzésük alatt tartani, és ezzel szemben, milyen könnyedséggel tudták Burgundia hercegei a monarchiával szemben hatalmukat érvényesíteni a késő-középkor egy bizonyos korszakában. Több epizódot a százéves háborúból vett Montecuccoli.⁴³ A komplex szövegekörnyezet tehát Franciaországba visz bennünket, az egyik utolsó szövegrész azonban segít pontosan meghatározni a teljes tematikát. Montecuccoli itt pár sorban összegezte azt az alapvető fontosságú kérdést: hogyan hódítsuk meg Párizst? Néhány általános és briliáns útmutatást adott a kulcsfontosságú pozíciókra és a folyók ellenőrzésére vonatkozóan, amelyeken keresztül – mintegy igazi „villámháborúval” – meg lehet szerezni a Napkirály fővárosát.⁴⁴

Minden arra mutat, hogy feljegyzései – mint említettem más helyütt – egyfajta naplót alkottak, amelyet a fiatal Lotharingiai Károlynak, barátjának, politikai szövetségésének és bizonyos értelemben „gyámsága alá helyezett” védencének szánt, akinek 1674-ben azzal a kényelmetlen teherrel kellett megbirkóznia, hogy Montecuccoli győzelmeiből kiindulva, és annak határozott stratégiája és tanácsai ellenére megszállja a francia területeket. Befejezetlensége és sok szempontból titokzatos dimenziói ellenére a szöveg tehát megbizonyítja, hogy Montecuccoliban megvolt az elméleti hajlandóság, hogy ne csak absztrakt módon értekezzen a megsemmisítő háborúról, hanem katonai karrierje e meghatározott korszakának valóságára is alkalmazza, még hozzá kifogástalanul.⁴⁵

Más szóval: a hadvezér pontos tervvel rendelkezett Franciaország megszállására vonatkozóan, felvázolta azt, és – a császárral ellentétben – nem elégedett meg a határterületek nehéz és kockázatos elfoglalásával. Ha bele akarunk vágni egy ilyen hadműveletbe, mondta paradox módon Montecuccoli, mintegy megidézve a castrói háború során szövetségeseinkhez küldött emlékiratait, az ellenséges birodalom széthullására kell közvetlenül koncentrálni, kikerülve erős hadseregét, hiszen az összecsapások minden bizonnyal a

⁴² R. Montecuccoli: *Dell'arte militare*. In: *Le opere di Raimondo Montecuccoli*. i. m. 572. sk. o.

⁴³ Uo. 573–575. o.

⁴⁴ Uo. 574. o.

⁴⁵ F. Martelli: *Le Leggi...* 1353. sk. o.

teljes megsemmisítésig mennének, és látva a franciák erejét, parancsnokaik rátermettségét, bizonytalan lenne a végkimenetelük. Összegezve tehát, nem a területi hódításra, hanem az ellenséges főváros elfoglalására kell koncentrálni.

Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy a Napkirály elmozdításáról álmodozott volna, azt sem, hogy a Bourbonok helyébe egy másik dinasztiát akart volna ültetni. Elsősorban Franciaország térdre kényszerítését jelentette, hogy megalázó békére kötelezzék, a kormány részéről érkező parancsoknak és rendeleteknek híján lévő seregei pedig, ahogyan Montecuccoli feltételezte, a teljes széthullás felé rohanva megszűnjének hatékony katonai erőt képviselni. A német „villámháború” egyfajta előképe volt, csak a térképen maradva.

Ez lenne Montecuccoli ’73-’75-ös hadjáratban szerzett tapasztalatának utolsó, ugyan-csak paradox jellegzetessége. Egyrészt az ütközetek a korlátozott háború elméletét irányzó stratégia főművei voltak: egy szinte elkerülhetetlen és szükségszerű eszköze, amely ugyanakkor tudatos, mindennapi kontingentálást igényelt, és a hatalmi egyensúly megőrzését célzó politikai cselekvés szolgálatában állt, még ha az egyensúlyt meg is próbálta a maga javára fordítani. Másrészt, mint absztrakt értelemben vett elméleti hadtudós, megelőzte korát, szakított a régi sémákkal, a végén csaknem önmagával kerülve ellentmondásba.

Technikai értelemben nagy hadseregekről álmodott, meghatározó, döntő csatákról, megsemmisítő ütközetekről, melyeket inkább a reményvesztettségűtől, mint lelkesedéstől hajtott csapatok vívtak dühösen, a végsőkig harcolva, nem kérve és nem kapva kegyelmet. Végül ő maga hozakodott elő azzal a briliáns és újszerű megoldással (bizonyos tekintetben az 1870-es porosz hadmozdulatokat előlegezve), amely a francia birodalom széttzilálását, és ez utóbbiak részéről egy megalázó béke kényszerű elfogadását vonta maga után, megalázóbbat, mint amilyet a birodalom 1648-ban volt kénytelen aláírni.

A „villámháborúról” volt szó, igen, amelyben a megsemmisítő csaták helyébe az ellenség körülkerítésének ügyes technikája lépett, ám egyetlen célra összpontosítva: az ellenség fővárosának meghódítására. Ebben állt újdonsága.

Az ilyen jellegű és ekkora horderejű hadművelet, amely képes volt a vesztfáliai béke után kialakult, alapvetően egyensúlypárti politika arányait felforgatni, felfoghatatlannak, szinte rombolónak tűnt az európai politikai közösség szemében.

Annak idején már XIV. Lajos ötlete is, hogy francia földbe integrálják az Egyesült Tartományok jelentős részét, veszélyesnek tűnt a párizsi udvar több képviselője számára. És Lipót császár is megerősítette Buonvisi bécsi pápai nunciának, hogy a németországi hadjáratok nem korlátozódhattak a birodalom és különösen Montecuccoli részéről Cleves és más francia ellenőrzés alatti területek meghódítására.⁴⁶ Európa egyensúlya szempontjából (figyeljünk újból az „egyensúly” kifejezésre) fontos volt, hogy Németországban helyre álljon a nyugalom, és megszűnjön a francia fenyegetés.

Montecuccoli ezzel a képpel szakított végérvényesen, mikor előállt merész és briliáns hadjárata ötletével, amely a megsemmisítő ütközetekre képzett, nagy seregek által vívott késő-republikánus ókori hadjáratok modellje és egy nagy, jól felfegyverzett hadsereg és mozgásai, valamint a császári emlékezet új víziója közötti szintézisből született. Képes-

⁴⁶ F. Buonvisi: Nunziatura. i. m. 337–345. o.

nek és alkalmasnak kellett lennie a frontális ütközetek kikerülésére, hogy ettől sokkal fontosabb cél felé tekintsenek: egy olyan hatalmas város elfoglalására, mint Párizs, az ellenfél fegyveres erői és legfőképpen az ellenséges állam totális felőrlésének céljával.

A „totális” jelző ezennel visszavezet bennünket írásunk kezdő soraihoz. A hadvezér Montecuccoli számára a harcmezőn elsődlegesen – hanem kizárólagosan – a korlátozott háború fogalma létezett; az elméleti hadtudós számára ellenben idővel mind tágabb horizontok nyíltak meg, mígnem megfogant benne – mintegy megjövendőlvé – az igazi „nagy és rövid”, döntő csapást mérő háborúk előképe, amelyeket hatalmas és irgalmat nem ismerő hadseregek vívnak, amelyek inkább készek elesni a harcmezőn, mint hogy megadják magukat, és képesek egyetlen nap leforgása alatt államok megdicsőüléséről vagy megsemmisüléséről dönteni.

(*Dávid Kinga fordítása*)

Fabio Martelli

MONTECUCCOLI'S NEW WARFARE CONCEPTIONS AS SEEN THROUGH THE CAMPAIGN AGAINST TURENNE

Summary

Since his extensive monograph on Montecuccoli (*Le leggi, le Armi e il Principe. Studi sul pensiero politico di Raimondo Montecuccoli. Bologna, 1990.*) Fabio Martelli has not stopped analysing the Modenese strategist's deeds and military works. Examining Raimondo Montecuccoli's strategy theories and political ideas he had already pointed out that, though strictly in theory, the idea of the strategic elaboration and execution of an annihilating war was not foreign to Montecuccoli's conceptions, at least in the 17th century sense of the phrase.

In connection with this subject Martelli now speaks about a Montecuccoli campaign which was seen by contemporaries familiar with the art of war and by experts of the 19–20th century as the tactical masterpiece of the Imperial strategist. Montecuccoli's name for the common knowledge is linked foremost with the 1664 victory over the Turks at Szentgotthárd, unlike scholarly strategists who almost immediately say that the peak of the Modenese leader's military work are the manoeuvres against the French between 1673 and 1675.

The conclusion of the study states that the battles lead by Montecuccoli in 1673 and in 1675 are the masterpieces of his strategy of restricted war theory: an almost inevitable and necessary means which served the political measures intended to keep the balance of power, even though trying to upset the balance to his own favour. On the other hand, Montecuccoli as an abstractly meant theoretical war expert was ahead of his time, he broke with old patterns and eventually he almost got into contradiction with himself. Technically speaking he dreamt of large armies, decisive battles, annihilating fights. His furiously fighting troops were driven by hopelessness rather than enthusiasm, fighting till the end, not asking and not receiving mercy.

Finally it was him who came up with a brilliant and new idea (an anticipation of the 1870 Prussian manoeuvres in a certain regard) which eventually resulted in the disarrangement of the French Empire and in the latter's forcing into accepting a humiliating peace treaty; a more humiliating treaty than the one the empire was forced to accept in 1648. This idea, the 'blitzkrieg' replaced annihilating battles with the clever technique of surrounding the enemy, focusing only on one target: to occupy the enemy's capital. This was its new feature.

Fabio Martelli

LES NOUVELLES IDÉES STRATÉGIQUES DE MONTECUCCOLI
À LA LUMIÈRE DE LA CAMPAGNE CONTRE TURENNE

Résumé

Depuis sa grande monographie sur Montecucoli (*Le leggi, le Armi e il Principe. Studi sul pensiero politico di Raimondo Montecucoli*. Bologna, 1990), Fabio Martelli continue de se consacrer à l'activité du commandant en chef originaire de Modène et à son œuvre de science militaire. Après l'analyse des théories stratégiques et des idées politiques de Raimondo Montecucoli, Martelli avait déjà constaté que sur le plan de la théorie, les idées de Montecucoli n'étaient pas étrangères à la mise au point et à la mise en œuvre stratégiques d'une guerre de destruction telle qu'elle était conçue au 17e siècle.

Dans cette étude, l'auteur traite de la campagne conduite par Montecucoli qui devint l'œuvre tactique principale du commandant en chef de l'armée impériale selon les spécialistes de l'art militaire de l'époque et aussi des 19e et 20e siècles. Bien que le nom de Montecucoli soit avant tout lié à la victoire remportée sur les Turcs en 1664 à Szentgotthárd, les stratèges contemporains se mirent très vite à dire que ce sont les opérations militaires menées contre les Français entre 1673 et 1675 qui furent le sommet de la science militaire du chef de Modène.

Selon la conclusion de l'étude, les batailles menées par Montecucoli en 1673 et en 1675 furent les œuvres principales de la stratégie s'inscrivant dans la théorie de la guerre limitée : un outil inévitable et nécessaire au service de l'action politique qui vise à conserver l'équilibre du pouvoir, même s'il voulait utiliser cet équilibre en sa faveur. Par ailleurs, comme théoricien militaire au sens abstrait, Montecucoli fut en avance sur son temps et il rompit avec les vieux schémas. A la fin, il ne fut pas loin de tomber en contradiction avec lui-même. Techniquement, il rêvait de grandes armées, de batailles décisives et destructrices qui sont livrées par des troupes en rage plus désespérées qu'enthousiastes, mais prêtes à combattre jusqu'au bout sans demander, ni accorder de la grâce.

Montecucoli finit par avancer une solution brillante et innovante (dont certains aspects anticipent les opérations prussiens de 1870) qui permit de désorganiser l'empire français et d'imposer à ce dernier une paix plus humiliante que celle signée en 1648. Il s'agit de la « guerre éclair » qui remplaça les batailles destructrices par une technique d'encercllement habile en visant un seul objectif : la prise de la capitale de l'ennemi. C'est en cela que réside sa nouveauté.

Fabio Martelli

DIE NEUEN STRATEGISCHEN VORSTELLUNGEN MONTECUCCOLIS
IM LICHT DES FELDZUGS GEGEN TURENNE

Resumee

Die Tätigkeit des Feldherrn aus Modena und sein kriegswissenschaftliches Werk beschäftigt Fabio Martelli auch seit seiner großen Montecucoli-Monografie (*Le leggi, le Armi e il Principe. Studi sul pensiero politico di Raimondo Montecucoli*. Bologna, 1990) weiter. Die Strategietheorien und politischen Ideen Raimondo Montecucolis analysierend gelangte er bereits früher zu der Feststellung, dass der Gedanke der strategischen Ausarbeitung und Verwirklichung des vernichtenden Krieges, zwar nur im theoretischen Rahmen, aber nicht so fremd von den Vorstellungen Montecucolis war. Zumindest nicht in dem Sinne, wie man dies im 17. Jahrhundert dachte.

Im Zusammenhang mit dem Thema beschäftigt sich der Verfasser nun mit dem Feldzug unter der Führung Montecucolis, der nach Meinung der in der Kampfkunst bewanderten zeit-

генössischen, sowie der späteren Fachleute aus dem 19–20. Jahrhundert zum taktischen Hauptwerk des in kaiserlichem Dienst stehenden Feldherrn wurde. Zwar wird mit dem Namen Montecuccoli in der Öffentlichkeit in erster Linie der Sieg gegen die Türken 1664 bei St. Gotthard (Szentgotthárd) in Verbindung gebracht, aber als Höhepunkt der Kriegskunst des Feldherrn aus Modena wurde von den Strategen-Wissenschaftlern beinahe sofort nach den Ereignissen die Operation gegen die Franzosen zwischen 1673 und 1675 gewertet.

Der Konklusion der Studie zufolge waren die Gefechte 1673 und 1675 unter der Leitung von Montecuccoli die Hauptwerke der Strategie, die die Theorie des eingeschränkten Krieges vertrat: eines unabwendbaren und notwendigen Mittels, das im Dienst eines politischen Handelns stand, das auf die Bewahrung des Machtgleichgewichts gerichtet war, auch wenn er versuchte, das Gleichgewicht zu seinen Gunsten zu nutzen. Andererseits war er als theoretischer Kriegswissenschaftler im abstrakten Sinne seiner Zeit voraus, brach mit den alten Schemata und geriet am Ende beinahe in Widerspruch zu sich selbst. Technisch gesehen träumte er von großen Armeen, bestimmenden Schlachten, vernichtenden Gefechten, die auf wütende Weise von Truppen gefochten wurden, die viel eher von Hoffnungslosigkeit, als von Begeisterung motiviert waren; die bis zum Äußersten kämpften und weder um Gnade baten, noch diese bekamen.

Schließlich brachte er selbst die brillante und neuartige Lösung hervor (in bestimmter Weise die preußischen Kriegsoperationen des Jahres 1870 vorwegnehmend), die letztlich die Zerrüttung des französischen Reiches und die zwangsweise Akzeptierung eines demütigenden Friedens seitens Letzterem nach sich zog. Dieser Friede war noch demütigender, als derjenige, den das Reich im Jahre 1648 hatte unterzeichnen müssen. Diese neuartige Lösung war der „Blitzkrieg“, bei dem anstelle der vernichtenden Schlachten die geschickte Taktik der Umzingelung des Gegners trat, jedoch konzentriert auf ein einziges Ziel: die Eroberung der Hauptstadt des Gegners. Darin bestand die Neuartigkeit dieser Idee.

Фабио Мартелли

НОВЫЕ СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ЗАМЫСЛЫ МОНТЕКУКОЛИ В СВЕТЕ ПОХОДА ПРОТИВ ТУРЕННЕ

Резюме

Фабио Мартелли со времени появления монографии (*Le leggi, le Armi e il Principe. Studi sul pensiero politico di Raimondo Montecucoli*. Bologna, 1990) исследователей и далее занимается деятельностью полководца Модены и его военно-научные труды. Анализируя стратегические теории и политические идеи Раймонда Монтекуколи исследователь уже ранее приходит к выводу о том, что – правда исключительно лишь в теоретических рамках – мышлениям Монтекуколи не была чуждой мысль о стратегической разработке и осуществлении уничтожающей войны, по крайней мере в том смысле, как об этом думали в XVII веке.

В связи с этой темой он рассуждает теперь о военном походе, возглавленном Монтекуколи, который согласно мнению опытных в военном искусстве современников, а также живших позже специалистов XIX–XX веков был главным тактическим детищем полководца, стоявшего на службе императору. Ибо хотя имя Монтекуколи в общественном сознании связано в первую очередь с Сентготтхардской победой над турками в 1664 году, ученые стратеги почти тотчас же оценили операции моденского полководца, проводимые против французов в 1673–1675 годах как вершину его военной науки.

Согласно конклузии этой работы, сражения, проведенные под командованием Монтекуколи в 1673, а затем в 1675 годах, были главными творениями военной стратегии, направляющей теорию ограниченной войны, они стали неизбежным и необходимым средством, поставленным на службу политике, направленной на сохранение равновесия власти, даже и в том случае, если она и пыталась это равновесие обратить в свою пользу.

С другой стороны, как теоретический военный ученый, взятый в абстрактном смысле, Монтекуколи опередил свою эпоху, порвал со старыми схемами, в конце концов чуть ли не вступил в противоречие с самим собой. В техническом смысле он мечтал о больших армиях, решающих судьбу сражений битвах, все сметающих сражениях, которые ожесточенно вели воины, побуждаемые скорее не воодушевлением, а безнадежностью, воюя до последней капли крови, не прося и не получая пощады.

В завершение всего он сам выступил с этим бриллиантным и новаторским решением (в некотором смысле опережая прусские военные движения 1870 года) которое в конце концов имело результатом разрушение французской империи и вынудило французов принять унижительный для них мир, еще более унижительный, чем тот, который французы были вынуждены подписать в 1648 году. Речь шла о „молниеносной войне”, в которой на место уничтожающих сражений вступала ловкая техника окружения противника, однако концентрируясь на одной единственной цели: захват столицы противника. В этом состояло его новаторство.